

Opdrachtgever

SVB

Opdrachtnemer

SVB / Tineke de Jonge

Onderzoek

De inkomenspositie van achterblijvers

Startdatum – 1 januari 2008

Einddatum – 1 december 2008

Categorie

Levensomstandigheden

De inkomenspositie van achterblijvers

Doel en vraagstelling

Het onderzoek heeft tot doel om hier inzicht in te krijgen en een beeld te schetsen van de gaten die bestaan in de dekking van het overlijdensrisico en de achterliggende oorzaken daarvan.

Conclusie

Sinds de invoering van de Anw in 1996 zijn burgers in belangrijke mate zelf verantwoordelijk voor de dekking van hun overlijdensrisico. Slechts een klein deel van de nabestaanden komt nog voor een nabestaandenuitkering van de overheid in aanmerking. Daarnaast moet een meerpijlerstelsel, waarin overheid, werkgevers, pensioenuitvoerders en private partijen een rol spelen mogelijkheden bieden voor aanvullende financiering.

Link naar bestand

<http://www.onderzoekwerkeninkomen.nl/rapporten/dq3f9rvu>

De inkomenspositie van achterblijvers

Sociale Verzekeringsbank
Amstelveen
Tineke de Jonge
December 2008

Inhoudsopgave

1	INLEIDING	1
1.1	ACHTERGROND.....	1
1.2	PROBLEEM- EN DOELSTELLING	2
1.3	INDELING VAN HET RAPPORT	2
2	VAN AWW NAAR ANW	3
2.1	VERSCHILLEN TUSSEN DE AWW EN ANW	3
2.2	EFFECTEN VAN DE VERSOBERING	4
2.3	ARBEIDSPARTICIPATIE	8
2.4	HET ANW-HIAAT EN COMPENSATIE IN DE TWEDE PIJLER.....	10
3	NABESTAANDENPENSIOEN IN DE TWEDE, ARBEIDSGERELATEERDE PIJLER	12
3.1	TOEGANG TOT VERZEKERING.....	12
3.2	DIVERSITEIT IN REGELINGEN: DEFINITIES EN LEEFTIJDGRENZEN.....	14
3.3	DIVERSITEIT IN REGELINGEN: HOOGTE VAN DE TOEZEGGING.....	16
4	KEUZEMOGELIJKHEDEN IN DE TWEDE PIJLER	20
4.1	OPBOUWBASIS EN RISICOBASIS	20
4.2	DE NIEUWE PENSIOENWET	21
5	DE PRAKTIJK EN DE EIGEN VERANTWOORDELIJKHEID	26
5.1	GATEN IN DE DEKKING VAN HET OVERLIJDENSRISICO.....	26
5.2	EIGEN VERANTWOORDELIJKHEID EN OPLOSSINGEN IN DE DERDE, PRIVATE PIJLER	31
6	SAMENVATTING	34
	LITERATUUR	38
	GERAADPLEEGDE PENSIOENREGLEMENTEN	40
	LIJST VAN AFKORTINGEN	41

1 Inleiding¹

1.1 Achtergrond

Het overlijden van een naaste is een ingrijpende gebeurtenis. Niet alleen op het sociale en emotionele vlak zijn de gevolgen van het verlies voelbaar, ook de inkomenspositie van de achterblijvers wordt erdoor geraakt. De Ongevallenwet uit 1901 was de eerste regeling van staatswege die voorzag in een inkomensvoorziening voor weduwen en wezen. Ook de Invaliditeitswet uit 1919 kende een dergelijke voorziening. De kring van verzekerden voor beide regelingen was beperkt tot loontrekkenden en de uitkering die nabestaanden kregen was bovendien te laag om in het noodzakelijke levensonderhoud te voorzien. Ook bleef de ontwikkeling van privaatrechtelijke voorzieningen om het risico van overlijden af te dekken achter. Pas in 1959 kwam een meer algemene wet tot stand: de Algemene Weduwen- en Wezenwet (AWW). Deze voorzag in een uitkering aan oudere weduwen, weduwen met jonge kinderen en invalide weduwen, waarvan niet verwacht mocht worden dat zij door arbeid in hun levensonderhoud konden voorzien.

Maatschappelijke ontwikkelingen

De AWW heeft tot 1 juli 1996 in vrijwel ongewijzigde vorm bestaan. Wel werd in 1988 een belangrijke wijziging op grond van een gerechtelijke uitspraak doorgevoerd. Daardoor kregen mannen vanaf dat jaar ook recht op een AWW-uitkering. Volgens de memorie van toelichting op de Algemene nabestaandenwet (Anw) paste dit bij de maatschappelijke ontwikkelingen die zich sinds het bestaan van de AWW in de Nederlandse samenleving hadden voorgedaan: vaker dan voorheen hadden ook getrouwde vrouwen een betaalde baan en namen mannen een deel van de huishoudelijke en verzorgende taken op zich. Toen al leefde bij het toenmalige kabinet de wens om de AWW volledig te herzien, omdat deze niet meer paste bij de maatschappelijke samenleving van die tijd:

- in de jaren negentig van de 20^e eeuw hadden veel meer vrouwen dan vroeger een betaalde baan, waardoor zij niet in behoeftige omstandigheden zouden achterblijven door het wegvallen van hun partner;
- er was een toenemend aantal mogelijkheden in de private sfeer om zich al dan niet collectief te verzekeren tegen een inkomensachteruitgang door overlijden.

Deze ontwikkelingen leidden tot de vraag of het niet in de eerste plaats de eigen verantwoordelijkheid van burgers was om zich in te dekken tegen dit risico. Omdat dit niet voor iedereen mogelijk is – voor bepaalde groepen zullen de kosten bijvoorbeeld erg hoog uitvallen door een ongunstige sterftekans – is besloten om de AWW als volksverzekering niet volledig op te heffen, maar te versoberen. Daarom is in plaats van de AWW op 1 juli 1996 de Algemene nabestaandenwet (Anw) van kracht geworden.²

¹ Met dank aan Mr. H.P.M. van Bijnen van het Competence Centre for Pension Research van de Universiteit Tilburg en J. Hoogendam van Kantoor FVP van de SVB voor hun commentaar op de conceptversie van het rapport.

² Memorie van toelichting, Tweede Kamer 1994-1995, 24169, nr. 3

1.2 Probleem- en doelstelling

De Anw is net als de AWW een volksverzekering. De kring van verzekerden bestaat uit ingezetenen (inwoners van Nederland) en mensen die omdat zij in Nederland werken aan de Nederlandse loonbelasting zijn onderworpen.³ In tegenstelling tot de AWW is de Anw inkomensafhankelijk. Daarmee wordt voorkomen dat nabestaanden die niet in behoeftige omstandigheden verkeren een uitkering uit hoofde van deze wet ontvangen. Anders dan de AWW kent de Anw een aantal beperkende voorwaarden voor het recht op een uitkering. De groep nabestaanden die een beroep kan doen op een nabestaandenuitkering van staatswege (het zogenoemde nabestaandenpensioen in de eerste pijler) is daardoor in vergelijking met de AWW sterk gereduceerd. Met dit oogmerk is de Anw ook geïntroduceerd, vanuit de gedachte dat mensen niet alleen zelf de verantwoordelijkheid hebben om zich te verzekeren tegen het risico van overlijden, maar ook dat zij de vrijheid moeten hebben om te beslissen of zij dit willen.⁴ Hoewel de Anw formeel gezien dus nog altijd een volksverzekering is, is het door de beperkende voorwaarden in de praktijk vooral een minimumvoorziening voor een kleine groep.

Eigen verantwoordelijkheid

Een belangrijk probleem waar de aanspraak op de eigen verantwoordelijkheid van burgers toe kan leiden, ligt besloten in de vraag of de burger hier voldoende invulling aan kan geven. Dit hangt onder andere af van de producten die in de tweede (arbeidsgerelateerde) pijler en de derde (private) pijler worden aangeboden om het overlijdensrisico af te dekken en welke ruimte de wetgever daarvoor biedt. Bovendien moet de burger kennis hebben over en de weg weten te vinden naar deze producten.

Het onderhavige onderzoek heeft tot doel hier inzicht in te krijgen en een beeld te schetsen van de gaten die bestaan in de dekking van het overlijdensrisico en de achterliggende oorzaken daarvan. Dit biedt handvatten voor vervolgstappen om de situatie op het gebied van nabestaandenpensioen te verbeteren.

1.3 Indeling van het rapport

Dit rapport is als volgt opgebouwd:

- Hoofdstuk 2 biedt een kwantitatieve vergelijking van de Anw met de AWW. In dat hoofdstuk zijn beide wetten ook kort samengevat.
- Hoofdstuk 3 gaat over wie er onder de dekking van het nabestaandenpensioen in de tweede pijler vallen, welke definities er daar gebruikt worden en wat de hoogte van de toezegging is.
- De basis voor de verzekering voor nabestaandenpensioen in de tweede pijler komt aan bod in het vierde hoofdstuk. Daarnaast besteedt dit hoofdstuk aandacht aan de keuzemogelijkheden en voorschriften die in de nieuwe pensioenwet zijn opgenomen voor nabestaandenpensioen.
- Hoofdstuk 5 gaat in op de risico's op onderdekking van het overlijdensrisico.
- Tot slot geeft hoofdstuk 6 een samenvatting van het voorgaande.

³ Art. 13, Anw.

⁴ Memorie van toelichting, Tweede Kamer 1994-1995, 24169, nr. 3, p. 7

2 Van AWW naar Anw

2.1 Verschillen tussen de AWW⁵ en Anw⁶

Deze paragraaf beschrijft de belangrijkste verschillen tussen de AWW en de Anw en daarmee de versoering van het nabestaandenpensioen als volksverzekering.

Nabestaanden⁷ en halfwezen⁸

Leeftijdsgrens

Onder de AWW had elke nabestaande tussen de 40 en 65 jaar op het moment van overlijden van de partner recht op nabestaandenpensioen. In twee gevallen lag die leeftijdsgrens van 40 jaar 5 jaar lager: namelijk als de nabestaande een kind had die voor het overlijden van de partner was getrouwd of uiterlijk op dezelfde dag was overleden. Bovendien bestond er onder de AWW een tijdelijke nabestaandenuitkering voor jongere nabestaanden. De duur hiervan was 6 maanden voor wie nog geen 27 jaar was en 6 maanden plus een maand voor elk vol jaar dat de nabestaande ouder was dan 26 jaar op het moment van overlijden van de partner. De Anw daarentegen hanteert geen absolute leeftijd meer: wie voor 1950 is geboren heeft recht op een uitkering. Wie later geboren is, heeft alleen recht op een Anw-uitkering als hij of zij arbeidsongeschikt⁹ is of zorgt voor een ongehuwd kind jonger dan 18 jaar.

Arbeidsongeschiktheid

Een nabestaande die onder de AWW arbeidsongeschikt was, had recht op een uitkering. In de Anw is dit aangescherpt: het moet aannemelijk zijn dat de arbeidsongeschiktheid nog minimaal drie maanden duurt. Die drie maanden tellen vanaf de dag dat de partner is overleden of vanaf de dag dat er geen recht meer bestaat op nabestaandenpensioen vanwege de verzorging van een ongehuwd kind jonger dan 18 jaar. Hoewel dit geen enorm verschil is, is het wel goed om te bedenken dat het keuringsregime sinds het bestaan van de Anw is aangescherpt. Een voorbeeld hiervan is het aangescherpte schattingsbesluit uit 2004.¹⁰ Daardoor worden minder mensen dan voorheen voor minimaal 45% arbeidsongeschikt verklaard, waardoor er minder mensen in aanmerking voor een Anw-uitkering.

Uitkeringshoogte

De hoogte van de AWW-uitkering was inkomensonafhankelijk en gelijk aan 70% van het netto minimumloon. De hoogte van de Anw-uitkering is ook gelijk aan 70% van

⁵ Wet van 27 april 1989, Stb. 1990, 130

⁶ Wet van 21 december 1995, 690

⁷ Een nabestaande is de echtgenoot van degene, die op de dag van overlijden verzekerd was voor de Anw (art. 1 sub d). In de artikelen 2 en 3 van de Anw zijn een aantal bepalingen opgenomen over wie gelijkgesteld worden aan een echtgenoot. Onder de AWW hadden alleen gehuwden recht op een nabestaandenuitkering. Daar stond tegenover dat een AWW'er die ging samenwonen zijn of haar AWW-uitkering behield, terwijl dit met de komst van de Anw niet langer het geval was.

⁸ Een halfwees is een ongehuwd kind, van wie één van beide ouders is overleden en van wie die ouder op de dag van overlijden verzekerd was voor de Anw (art. 1 sub e)

⁹ Onder zowel de AWW als de Anw is iemand arbeidsongeschikt als die niet in staat is om minimaal 55 procent te verdienen van wat een gezond persoon in een vergelijkbare omstandigheden zou kunnen verdienen (art. 11 Anw).

¹⁰ Stb. 2004, nr. 434

het netto minimumloon, maar hierop wordt het inkomen¹¹ in mindering gebracht. Voor zover dit inkomen uit arbeid is, wordt een deel buiten beschouwing gelaten, namelijk van 50% van het minimumloon en een derde deel van het inkomen uit arbeid dat daar bovenuit komt.

De uitkering van een nabestaande met een inwonend, ongehuwd kind jonger dan 18 jaar, werd onder de AWW verhoogd tot 100% van het netto minimumloon. De Anw kent voor deze nabestaanden een aparte halfwezenuitkering, die gelijk is aan 20% van het netto minimumloon.

Wezen

Leeftijdsgrens

De grens van 16 jaar uit de AWW voor het recht op een wezenuitkering¹² (2 jaar lager dan voor halfwezen) geldt onverminderd voor de Anw. De AWW maakte hierop een uitzondering voor schoolgaande of studerende kinderen tot 27 jaar. Ook zij hadden recht op een nabestaandenuitkering, net als wezen onder de 27 jaar die belast waren met de zorg voor een huishouden met minstens een andere wees die recht had op een wezenuitkering. Onder de Anw is deze leeftijdsgrens verlaagd naar 21 jaar. Voor studerende wezen bestaat daarmee dus drie jaar langer recht op een uitkering vanuit de Anw dan voor studerende halfwezen waarvoor de grens gelijk aan 18 jaar is.

Arbeidsongeschiktheid

Voor arbeidsongeschikte wezen geldt in zowel de AWW als de Anw een leeftijdsgrens van 18 jaar voor het recht op een wezenuitkering. Onder de AWW moest deze arbeidsongeschiktheid al een jaar duren of vermoedelijk het eerstkomende jaar voortbestaan vanaf het moment dat de betrokkene wees was geworden. In de Anw is dit veranderd in de eis dat de arbeidsongeschiktheid nog minimaal drie maanden moet duren of vermoedelijk zal duren vanaf het moment van overlijden van de langstlevende ouder. Deze eis is daarmee minder streng dan onder de AWW.

Uitkeringshoogte

De hoogte van de wezenuitkering, uitgedrukt als percentage van de bruto nabestaandenuitkering, is onder de Anw in vergelijking met de AWW niet gewijzigd. Voor wezen jonger dan 10 jaar is dit 32%, voor wezen tussen de 10 en 16 jaar 48% en voor oudere wezen 64%.

2.2 Effecten van de versobering

De versobering die de Anw in het nabestaandenpensioen uit de eerste pijler met zich heeft meegebracht, heeft zijn weerslag op het aantal uitkeringsgerechtigden. Dit is in deze paragraaf verder uitgewerkt.

Toen de Anw op 1 juli 1996 van kracht werd, waren er bijna 196.000 nabestaanden met een AWW-uitkering. Voor deze gerechtigden werd een overgangsregeling

¹¹ inkomen is het inkomen van de nabestaande uit of in verband met arbeid in het bedrijfs- en beroepsleven (art. 10 Anw).

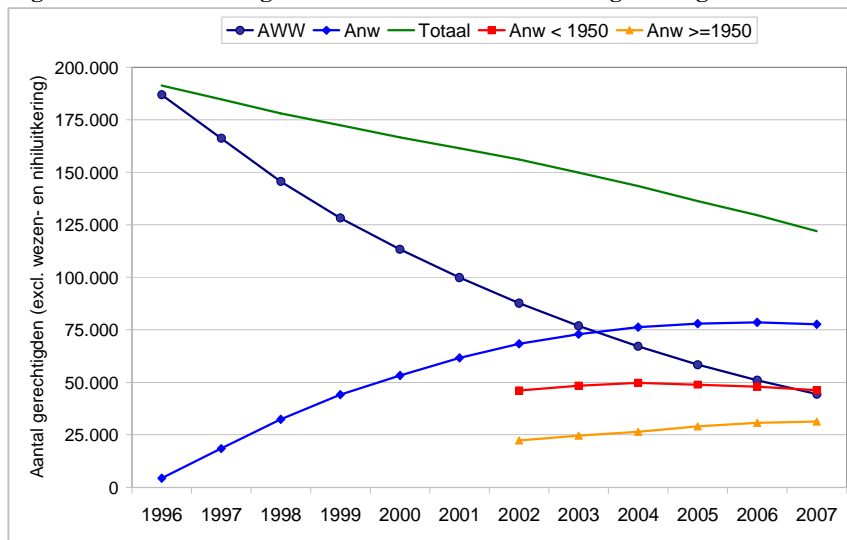
¹² uitkering voor een kind dat ouderloos is geworden door het overlijden van degene die op de dag van overlijden verzekerd was voor de Anw (art. 1 sub f).

getroffen, waardoor velen van hen hun uitkering behielden. Deze kon wel wat lager zijn dan voorheen (SVB 2005, p. 14).

Eind 1996 waren er nog bijna 187.000 AWW-gerechtigden en ruim 4.300 Anw-gerechtigden. Daarnaast ontvingen ruim 1.900 wezen een uitkering. Eind 2007 waren dat er nog 1.400. Wezen worden hier apart genoemd, omdat er voor hen relatief weinig veranderd is door de overgang van de AWW naar de Anw.

Figuur 2.1 geeft het verloop weer van het aantal AWW en Anw-gerechtigden tussen eind 1996 en eind 2007. Vanaf 2002 is hierin ook de uitsplitsing zichtbaar naar Anw-gerechtigden die voor 1950 geboren zijn en jongere Anw-gerechtigden. Gerechtigden met een uitkering die door de hoogte van hun inkomen tot nul is gereduceerd (de zogenaamde nihil-uitkeringen) of een wezenuitkering zijn niet opgenomen in deze figuur.

Figuur 2.1 Ontwikkeling van het aantal AWW- en Anw-gerechtigden

Bron: SVB

Daling AWW/Anw-gerechtigden

In de periode 1996-2007 daalde het aantal AWW/Anw-gerechtigden van ruim 191.000 naar bijna 122.000. In de loop van 2004 overtrof het aantal Anw-gerechtigden voor het eerst het aantal AWW-gerechtigden. Het merendeel van de Anw-gerechtigden bestond in 2007 nog uit nabestaanden die voor 1950 geboren zijn, maar vanzelfsprekend neemt hun aandeel steeds verder af. Eind 1996 was twee derde van alle Anw'ers voor 1950 geboren. Eind 2007 gold dit voor 3 van de 5 Anw'ers.

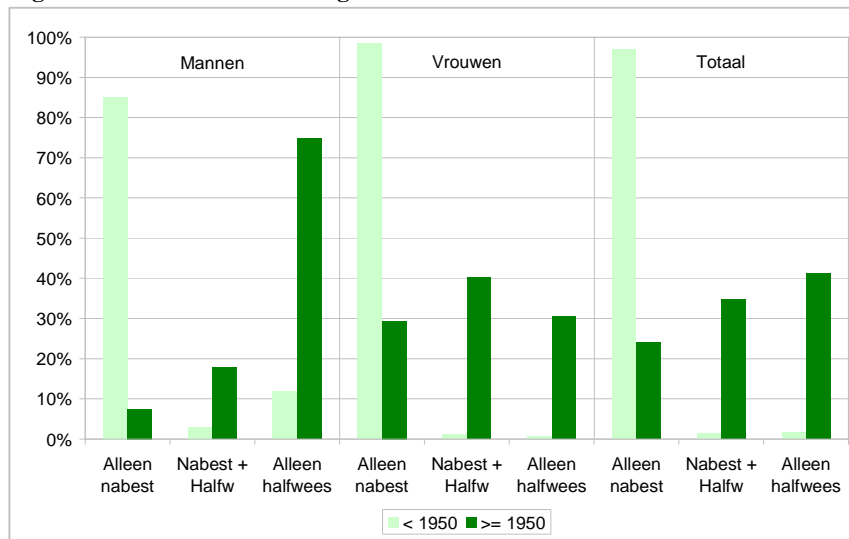
In 2015 worden de laatste Anw-gerechtigden die voor 1950 zijn geboren 65 jaar, waarna er alleen nog maar Anw'ers met een nabestaandenuitkering overblijven die een minderjarig kind verzorgen of arbeidsongeschikt zijn. Eind 2007 bestond deze groep uit bijna 31.400 personen. Er waren toen nog ruim 46.200 Anw'ers die voor 1950 geboren zijn.

Soorten AWW/Anw-uitkering

Eind 1996 ging het grootste deel van alle uitkeringen uit hoofde van de AWW naar nabestaanden zonder kinderen jonger dan 18 jaar. Ongeveer een zesde van de AWW'ers ontving destijds een verhoogde uitkering vanwege de zorg voor een kind. Omdat er geen nieuwe instroom in de AWW meer is, gold dit eind 2007 nog maar voor 4% van hen. De inkomensafhankelijkheid van de Anw heeft geleid tot een reductie van het aandeel gerechtigden met alleen een nabestaandenuitkering: eind 1996 was dit 74%, eind 2007 nog 68%. Een groeiend aantal Anw'ers heeft alleen nog recht op een uitkering voor halfwezen.

Figuur 2.2 laat de verdeling naar soort uitkering eind 2007 zien, voor rechthebbenden geboren voor 1950 en jongere Anw'ers. Daarbij is onderscheid naar mannen en vrouwen gemaakt. Een tiende van de Anw'ers die voor 1950 geboren zijn, bestaat uit mannen. Onder Anw'ers die later zijn geboren is dat een kwart.

Figuur 2.2 Soort Anw-uitkering eind 2007

Bron: SVB

Mannen en vrouwen

Op een enkeling na ontvingen eind 2007 alle Anw'ers die voor 1950 geboren zijn, alleen een nabestaandenuitkering. Aan mannen uit deze leeftijdsklasse werd relatief vaak een halfwezenuitkering uitgekeerd. Voor Anw'ers die in 1950 of later geboren zijn, zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen groot: mannen in deze leeftijdscategorie hadden in de meeste gevallen alleen recht op een halfwezenuitkering, terwijl onder vrouwen een nabestaandenuitkering in combinatie met een halfwezenuitkering het meest voorkwam.

In totaal verzorgde driekwart van de jongere Anw'ers eind 2007 een kind jonger dan 18 jaar en ontving daarvoor een halfwezenuitkering. In tegenstelling tot mannen ontvangen veel vrouwen uit deze leeftijdsklasse daarnaast ook een nabestaandenuitkering. Een kwart van alle jongere Anw'ers had alleen een nabestaandenuitkering, in de meeste gevallen omdat zij arbeidsongeschikt zijn.

Overgangsregelingen

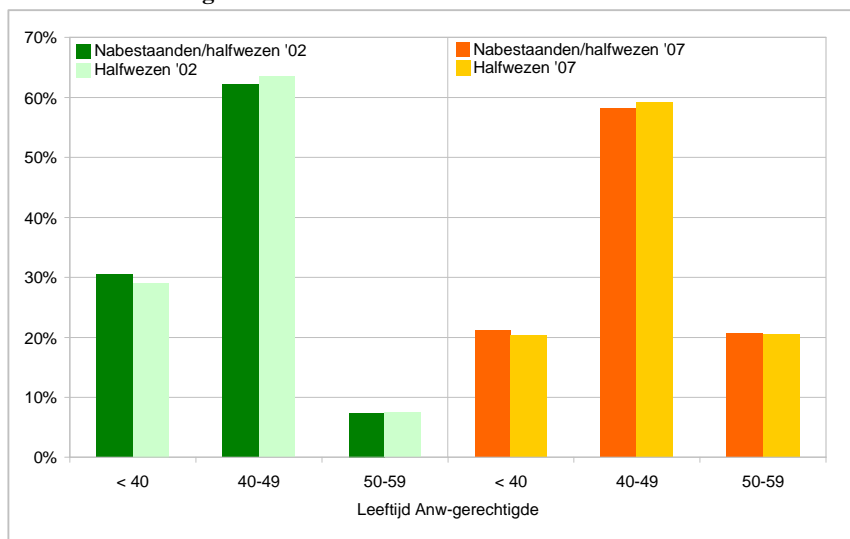
De overige van deze Anw'ers vallen onder een overgangsregeling, die nabestaanden die voor 1 juli 1956 geboren zijn dezelfde rechten geeft als nabestaanden die voor 1950 geboren zijn, mits hun partner binnen drie jaar nadat de Anw van kracht werd overleden is.¹³ De laatste gerechtigde die onder deze overgangsregeling valt wordt uiterlijk in 2021 65 jaar en verruilt de Anw-uitkering dan voor een AOW-uitkering.

Ook de wijziging van de leeftijdsgrens van 40 jaar (AWW) naar het geboortjaar 1950 (Anw), is in feite niets anders dan een overgangsregeling. Op termijn heeft deze grens immers geen betekenis meer voor het recht op Anw: in 2015 zijn alle Anw'ers die voor 1950 geboren zijn de 65 jaar gepasseerd en krijgen ook zij een AOW-uitkering in plaats van een Anw-uitkering. Vanwege deze twee overgangsregelingen, zal het aandeel Anw'ers met alleen een nabestaandenuitkering in de periode tot 2021 sterk dalen.

Leeftijdsverdeling

De leeftijd van nabestaanden met alleen een halfwezenuitkering verschilt vrijwel niet van die van nabestaanden die naast een halfwezenuitkering ook een nabestaandenuitkering ontvangen. Wel loopt de gemiddelde leeftijd van nabestaanden met een halfwezenuitkering op. De SVB maakt sinds 2002 overzichten van de leeftijdsverdeling van Anw-gerechtigden. Figuur 2.3 laat zien hoe de leeftijdsverdeling sinds die tijd tot eind 2007 is veranderd voor nabestaanden die in 1950 of later geboren zijn en een halfwezenuitkering hebben.

Figuur 2.3 Leeftijdsverdeling Anw-gerechtigden geboren in 1950 of later met een halfwezenuitkering

Bron: SVB

Zowel in 2002 als 2007 waren de meeste Anw'ers met een halfwezenuitkering tussen de 40 en 50 jaar. Waar in 2002 ongeveer een derde jonger was dan 40 jaar, was dit in 2007 gedaald naar een vijfde en was het aandeel dat de 50 jaar al was gepasseerd, toegenomen van minder dan een tiende naar eveneens een vijfde.

¹³ Art. 66a, Anw.

Hoogte van de Anw-uitkering

Zo'n 30% van alle Anw'ers met alleen een nabestaandenuitkering heeft een inkomen dat boven de vrijstellingsnormen voor de Anw valt en in mindering wordt gebracht op de uitkering. Voor Anw'ers die naast een nabestaandenuitkering ook recht hebben op een halfwezenuitkering maakt het daarbij uit of zij voor 1950 geboren zijn of later:

- voor 1950 geboren: 10% ontvangt een onvolledige Anw-uitkering vanwege de hoogte van hun inkomen;
- na 1950 geboren: ruim 40% ontvangt een onvolledige Anw-uitkering vanwege de hoogte van hun inkomen.

Als het eigen inkomen hoger is dan de vrijstelling leidt dit in bijna de helft van de gevallen tot meer dan een halvering van de nabestaandenuitkering. Hoeveel nabestaanden naast hun nabestaandenuitkering een aanvullend nabestaandenpensioen uit de tweede pijler of uitkeringen uit producten uit de derde pijler ontvangen is binnen dit onderzoek niet onderzocht.

2.3 Arbeidsparticipatie

De versoering die de Anw met zich meebracht gebeurde vanuit de gedachte dat de arbeidsparticipatie geleidelijk was toegenomen. Hierdoor zouden minder mensen dan voorheen - en met name vrouwen - in behoeftige omstandigheden achterblijven na het wegvallen van hun partner. Hoewel de arbeidsparticipatie van vrouwen sterk is toegenomen sinds de Anw in werking is getreden, blijft deze nog altijd ver achter bij die van mannen. Uit gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) blijkt dat waar de netto arbeidsparticipatie¹⁴ in de leeftijdsklasse van 25 tot 50 jaar onder mannen in 2006 in de buurt van 90% uitkwam, deze onder vrouwen niet hoger was dan 70%. Bovendien werkt het merendeel van de vrouwen in deeltijd en zijn het vooral laagopgeleide moeders die niet werken of stoppen met werken na de geboorte van het eerste kind (Commissie Arbeidsparticipatie 2008, p. 37). Onder jongeren is het verschil minder groot: het spreekt voor zich dat de arbeidsparticipatie onder jongeren laag is omdat zij vaak nog schoolgaand of studerend zijn. Ook de arbeidsparticipatie onder 50-plussers is nog altijd laag. In 2006 nam 65% van de mannen van 50 jaar en ouder deel aan het arbeidsproces. Van de vrouwen uit deze leeftijdsklasse participeerde 40%.

Samenwonenden

Meer dan de arbeidsparticipatie in zijn algemeenheid, is het uit het oogpunt van de Anw relevant hoe de arbeidsparticipatie van samenwonenden¹⁵ eruit ziet. Een indicatie hiervan geeft figuur 2.4, die de netto arbeidsparticipatie van samenwonenden tussen de 15 en 65 jaar weergeeft voor 1996 en 2006. "VT" hierin staat voor voltijds, "DT" voor deeltijd.¹⁶ Bij een combinatie van deze twee werken beide partners en anders maar een van beide. De aanduiding "Geen" betekent dat geen van beide partners werkt of voor minder dan 12 uur per week betaalde arbeid verricht. Figuur

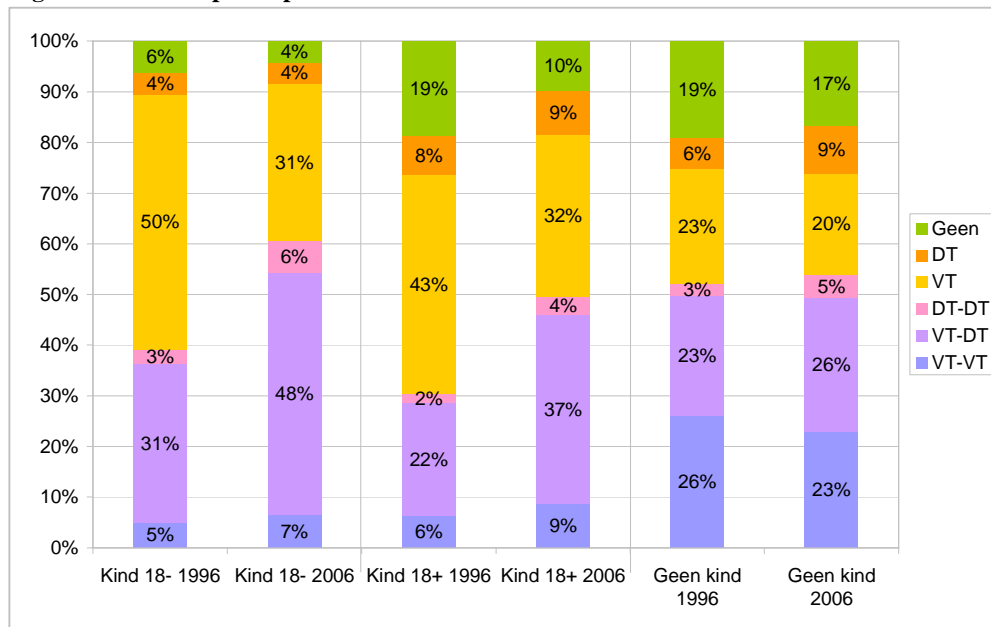
¹⁴ Het CBS definieert netto arbeidsparticipatie als het aandeel personen in de totale bevolking van 15 tot 65 jaar dat 12 uur of meer per week werkt.

¹⁵ Met samenwonenden worden gehuwden, geregistreerd partners of mensen met een samenlevingscontract bedoeld.

¹⁶ Een fulltimer werkt in de definitie van het CBS 35 uur of meer per week en een parttimer tussen de 12 en 34 uur.

2.4 maakt onderscheid naar mensen met kinderen jonger dan 18 jaar, mensen van wie het jongste kind ouder dan 18 jaar is en kinderloze paren.

Figuur 2.4 Arbeidsparticipatie door samenwonenden in 1996 en 2006

Bron: CBS Statline

De verandering onder samenwonenden met kinderen die nog geen 18 jaar oud zijn is weliswaar iets sterker, maar toch vergelijkbaar met die onder samenwonenden waarvan het jongste kind 18 jaar of ouder is. In beide groepen werkte in 1996 in de meeste gevallen maar een van beide partners. 10 jaar later is een huishouden met 2 werkende partners het meest prominent aanwezig. De combinatie voltijd-deeltijd is daarin het sterkst vertegenwoordigd, waarbij het overwegend de mannelijke partner is die voltijds werkt.

In de groep kinderlozen zijn geen noemenswaardige verschillen in arbeidsparticipatie tussen 1996 en 2006. Deze samenwonenden verschillen van de twee andere groepen doordat in relatief veel gevallen beide partners voltijds of juist niet werken. Mogelijke oorzaken hiervoor zijn dat:

- zolang mensen nog geen kinderen hebben, er geen belemmeringen zijn om beiden voltijds te werken;
- mensen hun wens om beiden voltijds te willen blijven werken niet denken te kunnen combineren met kinderen;
- als beide partners geen baan hebben of een baan voor minder dan 12 uur per week, hun inkomen zo laag is dat ze geen kinderen willen hebben omdat ze daar de financiële middelen niet voor hebben;
- beide partners niet werken omdat ze schoolgaand of studierend zijn en nog zo jong zijn dat ze in de levensfase verkeren voorafgaand aan die waarin zij kinderen krijgen.

Hoewel dus meer mensen dan vroeger een eigen inkomen uit arbeid hebben, is het onder een groot deel van de samenwonenden nog altijd gebruikelijk dat maar een van

beide partners werkt. Dit geldt voor een derde van alle samenwonenden tussen de 15 en 65 jaar.

2.4 Het Anw-hiaat en compensatie in de tweede pijler

De Anw en het nabestaandenpensioen uit de tweede pijler hangen nauw met elkaar samen: de eerste zou de bodem onder de tweede moeten zijn. Hoewel de Anw inkomensafhankelijk is, wordt een eventueel nabestaandenpensioen uit de tweede pijler of een uitkering uit een private verzekering in de derde pijler hierop niet in mindering gebracht. In de nota van toelichting op het inkomens- en samenloopbesluit Anw van 10 juni 1996 is dit als volgt verwoord: *“Tot het inkomen worden niet gerekend het vermogen of de inkomsten uit vermogen, niet een particulier afgesloten verzekering en ook niet het aanvullende nabestaandenpensioen. De Anw-uitkering is namelijk de bodem voor het aanvullende nabestaandenpensioen. In deze beperktere invulling van het inkomensbegrip onderscheidt het inkomensbegrip in de Algemene nabestaandenwet zich van de middelentoets in de Algemene bijstandswet. Voor de volledigheid zij vermeld dat ook de halfwezenuitkering geen inkomen in de zin van dit besluit is.”*¹⁷

Anw als bodem voor nabestaandenpensioen

Wat betekent het in de praktijk dat de Anw-uitkering de bodem voor het aanvullende nabestaandenpensioen is? Door de versobering die de Anw met zich bracht geldt nog maar voor een sterk gereduceerde groep nabestaanden, dat zij recht hebben op een uitkering uit de eerste pijler (overgangsregelingen daargelaten). Daar komt bij dat de uitkering van een deel van deze rechthebbenden verminderd wordt met het niet-vrijgestelde deel van het inkomen. Daardoor komt de hoogte van de uitkering voor sommigen op nul uit. Zoals in paragraaf 2.2 staat, kreeg nog geen 60% van de Anw'ers die in 1950 of later geboren zijn eind 2007 een nabestaandenuitkering uit de eerste pijler. De rest ontving alleen een halfwezenuitkering. Met andere woorden, dat de Anw-uitkering de bodem voor het aanvullende nabestaandenpensioen is, gaat - anders dan onder de AWW - maar zeer beperkt op. Bovendien is de bodem vrij plat voor een deel van deze toch al beperkte groep, omdat vaak een deel van hun inkomen in mindering is gebracht op hun Anw-uitkering.

Anw en AOW

De samenhang tussen de Anw en het aanvullende nabestaandenpensioen kan niet los worden gezien van de opbouwsystematiek voor het ouderdompensioen. De Algemene Ouderdomswet (AOW) vormt de eerste pijler van het ouderdompensioen in Nederland. Uit deze pijler ontvangen alle ingezetenen van 65 jaar of ouder een inkomensafhankelijke uitkering van staatswege. Werknemers kunnen daarnaast in de tweede, arbeidsgerelateerde pijler ouderdompensioen opbouwen, dat samen met de AOW in theorie vanaf de 65ste verjaardag een brutopensioen oplevert dat overeenkomt met ongeveer 70% van het laatste of gemiddeld verdiende loon. De opbouw van dit aanvullende ouderdompensioen is beperkt tot het deel van het arbeidsinkomen dat boven de zogenaamde franchise uitkomt. De gedachte hierachter is, dat de AOW het deel van het inkomen beneden deze drempel vervangt vanaf pensionering. Voor de hoogte van de franchise die pensioenuitvoerders moeten hanteren geldt de AOW voor gehuwden als ondergrens.¹⁸ In de praktijk zijn er

¹⁷ Stb. 1996, 306

¹⁸ Wet op de loonbelasting 1964, art. 18a, lid 8a.

voldoende voorbeelden te vinden van pensioenuitvoerders die een franchise hanteren die hier ruimschoots boven ligt.¹⁹ Bovenop dit ouderdomspensioen uit de eerste en tweede pijler kan iemand uitkeringen vanuit de private derde pijler ontvangen, afhankelijk van de mogelijkheden (bijvoorbeeld een overlijdensrisicoverzekering) die hij of zij daarvoor benut heeft.

Anw-hiaatverzekering

De hoogte van het aanvullende nabestaandenpensioen in de tweede pijler is in veel gevallen afgeleid van de hoogte van het aanvullende ouderdomspensioen. Het aanvullende nabestaandenpensioen verhoudt zich dan tot het deel van het inkomen dat uitkomt boven de franchise. Overigens zijn er uitvoerders die voor het ouderdomspensioen een andere franchise hanteren dan voor het nabestaandenpensioen.²⁰ Net als de AOW bij het ouderdomspensioen zou de Anw compensatie moeten bieden voor het deel van het inkomen van de overleden partner dat lager is dan de franchise. Maar dit is, zoals al opgemerkt, maar zeer beperkt het geval. De meeste nabestaanden voldoen niet aan de voorwaarden die de Anw stelt of hebben geen recht op een volledige Anw-uitkering. De inkomensval die zij hierdoor zouden maken, vangen veel pensioenuitvoerders op met een zogenaamde Anw-hiaatverzekering. Bij sommige uitvoerders hoort dit tot de standaarddekking tegen het overlijdensrisico. Andere uitvoerders leggen deze verzekering als keuze voor aan hun deelnemers en er zijn ook uitvoerders die deze helemaal niet aanbieden. In dat laatste geval moet een werknemer die dit risico wil verzekeren zijn heil zoeken in de private derde pijler. Met de Anw-hiaatverzekeringen is er in feite sprake van een gedeeltelijke verschuiving van het nabestaandenpensioen uit de eerste pijler naar de tweede pijler. Behalve in de tweede pijler zijn er ook in de derde pijler diverse aanbieders van een Anw-hiaatverzekering te vinden.

¹⁹ Het pensioenfonds voor bijvoorbeeld de baksteenindustrie had in 2007 een franchise van 20.161 euro wat meer dan tweemaal zoveel is als de ondergrens (Van Tilborg 2007).

²⁰ Het bedrijfstakpensioenfonds voor medewerkers in het notariaat hanteerde in 2007 een franchise van 13.354 euro voor het ouderdomspensioen, terwijl de franchise voor het nabestaandenpensioen daar met 21.223 euro ruim boven lag (Van Tilborg 2007).

3 Nabestaandenpensioen in de tweede, arbeidsgerelateerde pijler

3.1 Toegang tot verzekering

Waar de Anw een volksverzekering is, is de verzekering voor nabestaandenpensioen in de tweede pijler beperkt tot mensen die door hun arbeidsverband zijn aangesloten bij een pensioenfonds of een pensioenverzekeraar die dekking biedt tegen het overlijdensrisico. Het nabestaandenpensioen in deze pijler valt uiteen in partnerpensioen²¹ en wezenpensioen²².

Kleine verplichtstelling

Meer dan 90% van alle werknemers is via de zogenaamde kleine verplichtstelling verplicht verzekerd voor ouderdompensioen: de meeste werknemers zijn verplicht om deel te nemen aan de pensioenregeling die hun werkgever hen biedt. Deze kleine verplichtstelling bestaat naast de grote verplichtstelling die bedrijven verplicht om zich aan te sluiten bij het pensioenfonds van de bedrijfstak waarbinnen zij vallen. Ondanks de kleine verplichtstelling is een deel van de werknemers in loondienst toch niet verzekerd bij een pensioenfonds. Dit wordt algemeen aangeduid als de witte vlek. De oorzaak voor het bestaan van deze witte vlek is behalve dat niet elke werkgever een pensioenvoorziening aanbiedt, vooral dat sommige werknemers buiten de boot vallen door uitsluitingsgronden in pensioenvoorzieningen, zoals:

- een te lage leeftijd;
- wachttijdbepalingen;
- een te laag salaris.

De laatste jaren is de witte vlek verder teruggedrongen doordat een aantal uitsluitingsgronden die in het verleden bestonden inmiddels bij wet is verboden, zoals uitsluiting van vrouwen, deeltijdwerkers en werknemers met een tijdelijk contract (Van Els 2006).

Zelfstandigen en pensioenfondsen

Behalve werknemers in loondienst is ook een deel van de zelfstandigen verplicht om deel te nemen aan een pensioenfonds binnen de bedrijfstak waar zij werken, namelijk schilders en stukadoors. Andere zelfstandigen zijn vanwege de Wet verplichte beroepspensioenregeling²³ verplicht verzekerd voor pensioen in de tweede pijler.²⁴ Van alle zelfstandigen valt hierdoor naar schatting 13% onder een beroepspensioenfonds of bedrijfstakpensioenfonds. De rest is niet verplicht verzekerd voor pensioen (Van Els 2006, p.194). Wel heeft een deel de pensioenverzekering op

²¹ Partnerpensioen: een geldelijke, vastgestelde uitkering voor de echtgenoot, de geregistreerde partner of de partner, de gewezen echtgenoot, de gewezen geregistreerde partner of gewezen partner wegens het overlijden van de werknemer of gewezen werknemer (art. 1 Pensioenwet).

²² Wezenpensioen: een geldelijke, vastgestelde uitkering voor een kind tot wie de overleden werknemer of gewezen werknemer als ouder in familierechtelijke betrekking stond of voor diens- stief- of pleegkind, wegens het overlijden van de werknemer of gewezen werknemer (art. 1 Pensioenwet).

²³ Onder deze wet vallen openbare apothekers, dierenartsen, fysiotherapeuten, huisartsen, medisch specialisten, tandartsen en tandartsspecialisten, verloskundigen, loodsen, roeiers in het Rotterdamse havengebied, zelfstandige kunstenaars en notarissen (www.uvb.nl).

²⁴ Brief van de minister van SZW aan de Tweede Kamer over pensioenopbouw door zelfstandigen d.d. 7 september 2007, Tweede Kamer vergaderjaar 2006-2007, 30 413, nr. 100.

vrijwillige basis voortgezet, maar dit gaat maar om een klein aantal zelfstandigen. Een maximumschatting hiervoor komt uit op 1% van het totaal aantal van 800.000 zelfstandigen.²⁵

Ouderdoms- en nabestaandenpensioen

Regelingen die voorzien in een verzekering voor ouderdomspensioen in de tweede pijler, bieden vrijwel ook allemaal een verzekering voor nabestaandenpensioen. Deze laatste is echter niet altijd onlosmakelijk verbonden aan de eerste. Er zijn fondsen die de verzekering voor nabestaandenpensioen niet of op vrijwillige basis aanbieden, zoals bijvoorbeeld het Pensioenfonds Horeca & Catering, waar het nabestaandenpensioen sinds 2007 geen onderdeel meer uitmaakt van de basispensioenregeling. Volgens de pensioenmonitor 2006 van De Nederlandsche Bank (DNB) nam het aandeel pensioenfondsen met een toezegging voor partnerpensioen - waarbij die toezegging op vrijwillige basis is - tussen 1998 en 2006 toe van 2% naar 5%. Voor wezenpensioenen is dit aandeel met een procentpunt opgeschoven naar 2%. Het aandeel van alle actieve (premiebetalende) deelnemers met een verzekering voor partnerpensioen die deze op vrijwillige basis hadden, fluctueerde in die periode tussen 4% en 6%. Dit aandeel bleef voor wezenpensioenen gedurende die hele periode net onder de 4%.²⁶ Uit de pensioenmonitor is niet af te leiden hoeveel actieve deelnemers aan een pensioenfonds die zich op vrijwillige basis voor nabestaandenpensioen kunnen verzekeren dat niet doen.

Nabestaandenoverbruggingspensioen

Een verzekering voor nabestaandenpensioen vormt niet automatisch een volledige dekking van het overlijdensrisico. Niet elke regeling kent een nabestaandenoverbruggingspensioen. Dit is een tijdelijk pensioen, dat het nabestaandenpensioen aanvult vanwege het ontbreken van een Anw-uitkering totdat de nabestaande 65 jaar wordt. Het nabestaandenoverbruggingspensioen mag worden uitgekeerd ongeacht of de nabestaande recht heeft op een Anw-uitkering, maar moet wel ingaan onmiddellijk nadat de deelnemer is overleden of na beëindiging van het recht op een Anw-uitkering. Pensioenuitvoerders kunnen de Anw-hiaatverzekering (zie paragraaf 2.4) als overbruggingspensioen verzekeren (Dietvorst 2008, p. 152). Hoewel werkgevers het overbruggingspensioen vaak collectief aanbieden, gebeurt dit in veel gevallen op vrijwillige basis. In 2006 was 86% van de actieve deelnemers die bij een pensioenfonds waren verzekerd voor nabestaandenpensioen daar ook verzekerd voor een nabestaandenoverbruggingspensioen.²⁷

Onder voorwaarden mag de Anw-hiaatverzekering ook worden aangemerkt als een nabestaandenlijfrente, waarvoor de premies aftrekbaar zijn (Dietvorst 2008, p. 152). Een deel van de werkgevers heeft ervoor gekozen om deze Anw-hiaatverzekering als zodanig, los van het pensioenfonds, rechtstreeks onder te brengen bij een verzekeraar. In 2005 was dit van toepassing voor ongeveer 23.000 werknemers²⁸, een half procent van het totaal aantal verzekerden voor een overbruggingspensioen. In wezen is de Anw-hiaatverzekering voor deze werknemers nog verder doorgeschoven en terecht gekomen in de derde pijler. Overigens is in de tweede pijler de totale

²⁵ Brief van de minister van SZW aan de Tweede Kamer over regels betreffende pensioenen d.d. 26 juni 2008, Tweede Kamer vergaderjaar 2007-2008, 30 413, nr. 112

²⁶ DNB, Pensioenmonitor 2006, Tabel 8.7

²⁷ DNB, Pensioenmonitor 2006, Tabel 8.7b

²⁸ DNB, Rechtstreekse regelingen 2006, Tabel C

pensioenvoorziening van 1 op de 8 actieve deelnemers niet ondergebracht bij een pensioenfonds maar bij een levensverzekeraar (DNB 2006b, p.26). Maar 48% van de werknemers die daar verzekerd zijn voor partnerpensioen, is ook verzekerd voor een overbruggingspensioen.²⁸ Verder vormt een Anw-hiaatverzekering of overbruggingspensioen vaak ook geen volledig compensatie voor het geval er geen recht op Anw bestaat. Bij bijvoorbeeld het ABP is deze compensatie maximaal 75% van een volledige Anw-uitkering.

Verzekerd tegen overlijdensrisico

2005 is het meest recente jaar waarvan ook bekend is hoeveel werknemers onder een rechtstreekse regeling bij een verzekeraar vallen. Voor dit jaar komt DNB uit op een totaal aantal verzekerden voor partnerpensioen in de tweede pijler van 6,5 miljoen (actieve deelnemers). De beroepsbevolking²⁹ bestond dat jaar volgens gegevens van het CBS uit 7,4 miljoen personen. Dit zou betekenen dat 88% van de beroepsbevolking verzekerd was voor partnerpensioen. Voor een overbruggingspensioen (inclusief Anw-hiaatverzekeringen) waren in 2005 5,4 miljoen werknemers verzekerd, ofwel 73% van de beroepsbevolking. Daarmee is niet gezegd dat ruim een kwart van de beroepsbevolking een niet-volledige dekking van het overlijdensrisico in de tweede pijler heeft of daartegen helemaal niet-verzekerd is. Dit hangt af van vele factoren, waaronder zaken als het van baan veranderen of arbeidsongeschikt worden. Hier gaat hoofdstuk 5 uitgebreider op in. Daarnaast kan de verzekering gewoon een lage dekking bieden. Zowel bij een onvolledige dekking als een lage dekking kan een aanvulling in de private sfeer zinvol zijn.

3.2 Diversiteit in regelingen: definities en leeftijdsgrenzen

Definitie ‘partner’

De Pensioenwet (PW) definieert in artikel 1 een partner als de echtgenoot, partner of partner in de zin van de pensioenovereenkomst. Voor het begrip wezen geeft de PW geen definitie. Met andere woorden: de Pensioenwet laat het aan de pensioenuitvoerders over om vast te leggen wie zij als partner of als wees beschouwen. Dit hoeft daarom niet overeen te komen met de definities uit de Anw en bovendien kan dit verschillen per pensioenovereenkomst. Wel moeten pensioenuitvoerders rekening houden met de Wet op de loonbelasting 1964 die bepaalt of een pensioentoezegging onder de fiscale facilitering valt. Artikel 18 sub 3 schrijft bijvoorbeeld voor dat een wezenpensioen alleen mag worden toegekend aan wezen die de leeftijd van 30 jaar nog niet hebben bereikt om nog onder de fiscale faciliteit te vallen. Over de vraag of twee mensen partners zijn voor de aanspraak op nabestaandenpensioen zal geen twijfel bestaan als zij gehuwd zijn of een geregistreerd partnerschap zijn aangegaan. Anders is het als zij ongehuwd samenwonen. Zo zijn voor de Anw twee ongehuwd meerderjarigen die een gemeenschappelijke huishouding voeren partners. Van een gezamenlijke huishouding is daarbij sprake als de betrokkenen hun hoofdverblijf in dezelfde woning hebben en:

²⁹ In de definitie van het CBS bestaat de beroepsbevolking uit alle personen tussen 15 en 65 jaar die ten minste 12 uur per week werken of werk hebben aanvaard waardoor ze ten minste twaalf uur per week gaan werken of verklaren ten minste twaalf uur per week te willen werken, daarvoor beschikbaar zijn en activiteiten ontplooiën om werk voor ten minste twaalf uur per week te vinden.

- zij met elkaar gehuwd zijn geweest of eerder voor de toepassing van de Anw daarmee gelijk zijn gesteld;
- uit hun relatie een kind is geboren of erkenning heeft plaatsgevonden van een kind van de een door de ander;
- zij zich wederzijds verplicht hebben tot een bijdrage aan de huishouding krachtens een geldend samenlevingscontract; of
- zij op grond van een registratie worden aangemerkt als een gezamenlijke huishouding die naar aard en strekking overeenkomt met de gezamenlijk huishouding zoals bedoeld in artikel 3 sub 3 van de Anw.³⁰

Samenlevingscontract

Waar partners voor de Anw niet noodzakelijkerwijs een samenlevingscontract hoeven te hebben, verlangen pensioenuitvoerders dit voor deze situatie in de regel wel. Wat daarin moet staan, verschilt per reglement. Een paar voorbeelden:

- PGGM verlangt dat in het contract een gemeenschappelijke huishouding is vastgelegd, zonder te specificeren wat daaronder verstaan wordt;
- wie deelneemt in het pensioenfonds van Shell moet in het samenlevingscontract op laten nemen dat de partner is aangewezen als begunstigde voor het partnerpensioen;
- het pensioenreglement Bouwnijverheid verwacht dat het contract een verplichting bevat om gezamenlijk te voorzien in huisvesting en in elkaanders verzorging;
- het ABP schrijft voor dat partners zich tegenover elkaar verplicht moeten hebben over en weer bij te dragen in de kosten van levensonderhoud.

De specifieke eisen die pensioenuitvoerders aan samenlevingscontracten stellen, kunnen ertoe leiden dat iemand bij wisseling van baan met een overstap naar een ander pensioenfonds ook een gang naar de notaris moet maken voor herziening van het samenlevingscontract.

Leeftijdsgrenzen voor wezen

Ook voor wezen zijn de definities niet eenduidig. Daar komt bij dat het recht op wezenpensioen net als bij de Anw afhangt van de leeftijd van de wees. Niet elk pensioenfonds hanteert dezelfde leeftijdsgrenzen en ook is er vaak geen aansluiting bij de Anw. Anders dan in de Anw, maken pensioenfonds op dit vlak geen onderscheid naar halfwezen en wezen. Wat veel voorkomt is dat het recht op een wezenuitkering bestaat totdat de wees 18 jaar is, maar dat de grens bij 27 jaar wordt gelegd voor studerende wezen. Voorbeelden van fondsen die hiervan afwijken zijn:

- het ABP en PGGM, waar de leeftijdsgrens 21 jaar is voor zowel niet-studerende als studerende wezen;
- het pensioenfonds Tandtechniek en het pensioenfonds Vlakglas met een leeftijdsgrens van 21 jaar voor niet-studerende wezen en 27 jaar voor studerende wezen;
- het pensioenfonds van de KLM waar deze grenzen respectievelijk 18 jaar en 25 jaar zijn (Van Tilborg 2007).

³⁰ Artikel 3 sub 3 Anw: Van een gezamenlijke huishouding is sprake indien twee personen hun hoofdverblijf in dezelfde woning hebben en zij blijk geven zorg te dragen voor elkaar door middel van het leveren van een bijdrage in de kosten van de huishouding dan wel anderszins.

- tot slot zijn er ook fondsen die een uitzondering op de standaard leeftijdsgrens hanteren voor kinderen die grotendeels in beslag worden genomen door huishoudelijke taken. Dit doet bijvoorbeeld het pensioenfonds van Akzo Nobel, die deze wezen recht op wezenpensioen geeft tot zij 27 jaar worden, mits er minimaal 3 andere kinderen jonger dan 27 jaar tot het huishouden behoren.

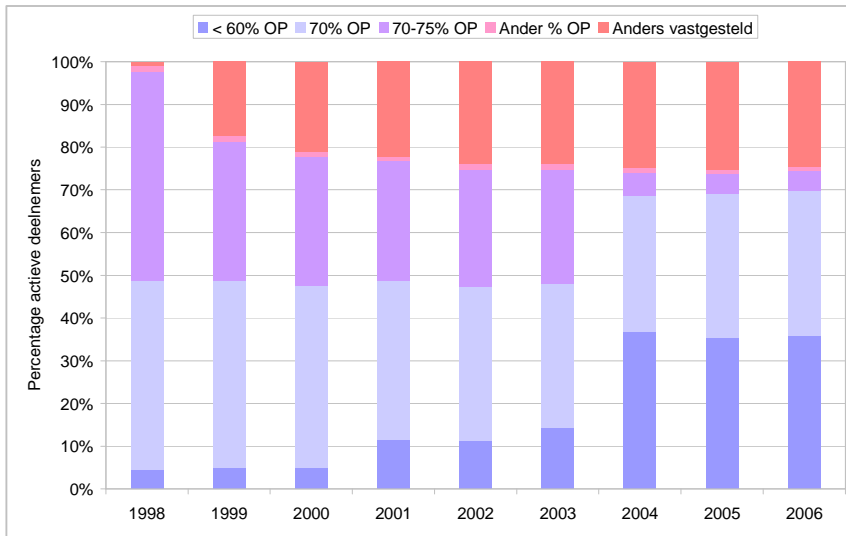
3.3 Diversiteit in regelingen: hoogte van de toezegging

Toezegeging voor partnerpensioen

De hoogte van de toezegging van partnerpensioen is meestal bepaald op een percentage van het ouderdompensioen (OP). Maar er zijn ook pensioenfonds die een andere systematiek hanteren, zoals Akzo Nobel. De hoogte van het partnerpensioen per dienstjaar is in dit geval gebaseerd op 1,4% van het laatst vastgestelde vaste maandsalaris en de laatst vastgestelde vaste ploegendiensttoeslag. Dat betekent dat Akzo Nobel geen franchise voor het partnerpensioen toepast. Het komt ook voor dat het partnerpensioen een vast bedrag is. Dit geldt bijvoorbeeld voor apothekers waar een bedrag van 25.000 euro per jaar is vastgesteld, mits de deelnemer gedurende de laatste drie volle kalenderjaren de voor die jaren vastgestelde basispremie heeft betaald (Van Tilborg 2007). Een derde voorbeeld is het pensioenfonds Medewerkers Apotheken, waar het op te bouwen partnerpensioen 1,575% is van de pensioengrondslag in elk deelnemingsjaar.

Figuur 3.1 geeft een beeld van de hoogte van de toezegging van partnerpensioen voor actieve deelnemers.

Figuur 3.1 Hoogte van de toezegging van partnerpensioen voor actieve deelnemers

Bron: DNB, pensioenmonitor 2006, tabel 8.7c

In 1998 lag de toezegging voor de hoogte van het partnerpensioen (PP) vrijwel uitsluitend tussen de 70% en 75% van het ouderdompensioen. In de jaren daarna werd het partnerpensioen voor een groeiend aantal deelnemers op een andere manier vastgesteld. Hoewel driekwart van de toezeggingen voor partnerpensioen in 2006 nog altijd afgeleid is van het ouderdompensioen, bedraagt die toezegging in bijna de helft van de gevallen minder dan 60% van dat ouderdompensioen.

Gevolgen van lager percentage

Overigens is de conclusie niet zonder meer dat de toezegging minder goed is geworden: in 2005 is de wet aanpassing fiscale behandeling VUT/prepensioen en introductie levensloopregeling³¹, kortweg VPL, van kracht geworden. Hierdoor kwamen per 1 januari 2006 alle VUT- en prepensioenregelingen te vervallen. Pensioenfondsen hebben hun reglementen hierop aangepast. In veel gevallen is een flexibel ouderdompensioen ingevoerd dat kan ingaan op een leeftijd tussen de 60 en 70 jaar. Daartoe hebben veel fondsen het ouderdompensioen voor pensionering op de 65ste verjaardag verhoogd. Voor een deel kon dit gefinancierd worden uit het geld dat overbleef vanwege het vervallen van de VUT- en prepensioenregelingen. De verhoging maakte het mogelijk om al op jongere leeftijd met pensioen te gaan, zonder dat de pensioenuitkering te laag zou zijn. Door de verhoging van het ouderdompensioen zou bij een gelijkblijvend percentage ook de toezegging voor partnerpensioen hoger zijn. Onder andere het ABP heeft in 2006 de toezegging voor partnerpensioen gewijzigd. Voor de deelnemingsjaren tot 2006 was deze bij overlijden vóór de 65ste verjaardag van de deelnemer gelijk aan vijf zevende van het tot die tijd opgebouwde ouderdompensioen. Voor jaren vanaf 2006 is de toezegging op vijf tiende vastgesteld. Met een lager percentage zou de toezegging in absolute zin dus gelijk kunnen blijven. Wat het effect van dit lagere percentage op de toezegging in absolute zin is, is niet zonder meer aan te geven.

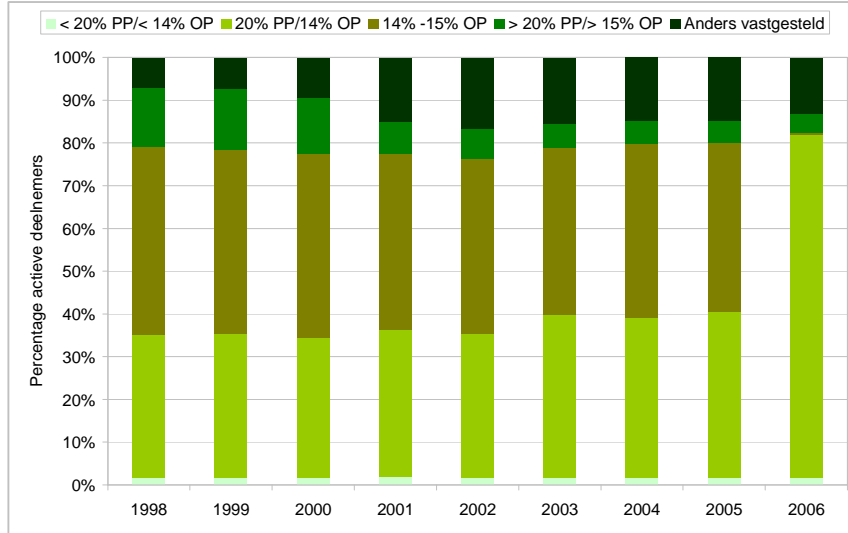
Hoogte van de toezegging voor wezenpensioen

Als er minderjarige kinderen halfwees worden doordat een van hun ouders overlijdt, dan bestaat er vanuit de Anw voor de overblijvende ouder recht op één halfwezenuitkering. Dit is ongeacht het aantal halfwezen en is van toepassing totdat het jongste kind 18 jaar wordt. In de tweede pijler zijn het in het algemeen de halfwezen zelf die recht hebben op een wezenuitkering. Wel zijn er pensioenfondsen die het aantal halfwezen- of wezenuitkeringen beperken tot een maximum aantal. Zo keren PGGM, het pensioenfonds voor Groenten- en Fruitverwerkende Industrie en het pensioenfonds voor het Schoonmaak- en Glazenwassersbedrijf aan maximaal 5 (half)wezen een wezenpensioen uit. Bij een hoger aantal verdelen deze fondsen het maximaal beschikbare bedrag naar evenredigheid onder alle kinderen die hiervoor in aanmerking komen.

Bij veel fondsen is het wezenpensioen voor volle wezen tweemaal zo hoog als voor halfwezen. Vaak is dat ook niet het geval. Figuur 3.2 geeft een indicatie van de hoogte van de toezegging van wezenpensioen voor actieve deelnemers.

³¹ Stb. 2005/115

Figuur 3.2 Hoogte van de toezegging van wezenpensioen voor actieve deelnemers

Bron: DNB, pensioenmonitor 2006, tabel 8.d

2006 springt er in deze figuur het meest uit, omdat het overgrote deel van de pensioenfondsen de toezegging voor wezenpensioen in dat jaar vaststelde op 14% van het nabestaandenpensioen. In de jaren daarvoor was dit bij de helft van deze fondsen iets hoger (max. 1 procentpunt). Belangrijker is dat de toezegging in 90% van de gevallen een percentage van het partnerpensioen is. Met andere woorden, als de toezegging voor partnerpensioen verandert, dan verandert de toezegging voor wezenpensioen net zo hard mee.

Toezeggingen voorwaardelijk en tijdgebonden

Het voorgaande maakt duidelijk dat een toezegging voorwaardelijk is. Dat wil zeggen, de toezegging is gebaseerd op het dan geldende reglement dat door sociale partners wordt bepaald of gewijzigd. Zodra om wat voor reden dan ook een wijziging in wet- of regelgeving, of een reglementswijziging wordt doorgevoerd, kan de toezegging voor toekomstige deelnemingsjaren veranderen. De eerder genoemde wet VPL is hiervoor illustratief. Een ander voorbeeld is de pensioenregeling voor medisch specialisten. Deze bevatte tot 2007 een bepaling die voorschreef dat het partnerpensioen gereduceerd werd met 2,5% voor elk jaar of gedeelte daarvan dat de partner meer dan 10 jaar jonger was dan de mannelijke deelnemer of de partner meer dan vier jaar jonger was dan de vrouwelijke deelnemer (Van Tilborg 2007). Vanwege de discriminerende werking hiervan is deze bepaling met ingang van 2007 geschrapt. Dit betekent dat de aanspraak op partnerpensioen voor sommige deelnemers (namelijk degenen met een veel jongere partner) op grond van alleen deze wijziging voor deelnemingsjaren vanaf 2007 hoger is dan voor de jaren daarvoor, omdat de korting niet meer wordt toegepast. Deze pensioenregeling is niet heel algemeen en bestemd voor de relatief kleine populatie van medisch specialisten. Dat neemt niet weg dat ook in sommige andere regelingen, zoals bijvoorbeeld in dat van het veel grotere pensioenfonds voor de Bouwnijverheid, nog wel een bepaling voorkomt dat een korting wordt toegepast op het partnerpensioen bij een groot leeftijdsverschil tussen de nabestaande en de overleden partner, maar dan zonder onderscheid naar geslacht.

Onzekerheid in waardebeoordeling

Voor deelnemers betekent de voorwaardelijkheid van toezeggingen dat zij hieraan maar beperkt waarde kunnen hechten. Mensen weten immers letterlijk niet wat hun toezegging waard is. Voor voorbije deelnemingsjaren ligt die toezegging weliswaar vast, maar uitspraken over toekomstige deelnemingsjaren kennen een grote mate van onzekerheid. Reglementswijzigingen hebben bovendien als resultaat dat het steeds complexer wordt om vast te stellen waarop een toezegging gebaseerd is. Vaak is de toezegging in stukjes opgeknipt die afhangen van de momenten waarop wijzigingen zijn doorgevoerd en zo op hun beurt de hoogte van het partnerpensioen beïnvloeden. Daar komt bij dat niet alleen een wijziging die rechtstreeks een verandering voor de aanspraak op partnerpensioen tot gevolg heeft, de hoogte van de toezegging bepaalt. Ook andere factoren wegen hierin mee. Zo zijn door de wet VPL de fiscale voordelen voor VUT- en prepensioenregelingen afgeschaft en zijn al opgebouwde aanspraken hierop verrekend met het ouderdompensioen. Bovendien zorgde de wet VPL ervoor dat de meeste pensioenfondsen hun franchise voor de opbouw van ouderdompensioen verlaagden en de opbouwpercentages daarvoor verhoogden³².

Kortom

Waar de toezegging voor partnerpensioen is gekoppeld aan de opbouw van ouderdompensioen, is het alleen mogelijk een goed beeld te krijgen van de aanspraak op partnerpensioen als ook de opbouw van het ouderdompensioen duidelijk is. Dat het lastig kan zijn voor deelnemers om dat zelf aan de hand van het pensioenreglement te bepalen, blijkt bijvoorbeeld uit het reglement voor medisch specialisten. Het ouderdompensioen is voor deze beroepsgroep vastgesteld op 65,34 euro per jaar 'voor ieder kalenderkwartaal waarover de deelnemer of gewezen deelnemer de premie verschuldigd is geweest'. Dit bedrag is uitgedrukt in fictieve euro's 1973 en moet worden vermenigvuldigd met een aanpassingscoëfficiënt die geldt op 1 januari van het kalenderjaar. Het geeft aan hoeveel het van deelnemers vergt om in de tweede pijler een duidelijk beeld te krijgen van hun aanspraken op partner- dan wel (half)wezenpensioen.

³² <http://www.vbportal.nl/bibliotheekvb/grp11/2006Bijlage2aontwregeling.pdf>

4 Keuzemogelijkheden in de tweede pijler

4.1 Opbouwbasis en risicobasis

Onderscheid in verzekeringssystematiek

De aanspraak op nabestaandenpensioen in de tweede pijler hangt in belangrijke mate af van de systematiek van de verzekering. Er is onderscheid tussen een verzekering op opbouwbasis, een verzekering op risicobasis en een mengvorm van beide (DNB 2006a, p. 22):

- *Opbouwbasis*: bij deze vorm bouwt een actieve deelnemer pensioen op. Dit kan alleen ouderdompensioen zijn maar ook nabestaandenpensioen. Als de deelnemer in het laatste geval overlijdt dan ontvangt de nabestaande een uitkering die overeenkomt met het recht dat zou zijn opgebouwd tot de pensioendatum. Als er op het moment van overlijden geen sprake meer was van actieve deelname, dan ontvangt de nabestaande een uitkering die overeenkomt met het tijdens de periode van actief deelnemerschap opgebouwde recht op nabestaandenpensioen.
- *Risicobasis*: in dit geval ontvangt de nabestaande alleen een nabestaandenuitkering als de deelnemer overlijdt tijdens de actieve periode. Zodra de premiebetaling stopt, bijvoorbeeld door ontslag, pensionering of langdurig verlof, vervalt ook het recht op nabestaandenpensioen.
- *Mengvorm risico/opbouw*: hierbij is het nabestaandenrisico op risicobasis verzekerd zolang de deelnemer nog niet met pensioen is. Overlijdt iemand na pensionering dan krijgt de nabestaande bij deze vorm wel een nabestaandenpensioen, waarvan de hoogte afhangt van het aantal jaren dat de overledene aangesloten is geweest bij het fonds. In deze situatie heeft een nabestaande geen recht op een nabestaandenpensioen als de overledene ex-deelnemer aan de pensioenregeling was en nog niet gepensioneerd.

Naast de hier genoemde mengvorm, komen andere mengvormen van risico- en opbouwbasis voor. Dit is bijvoorbeeld het geval bij PGGM, waar een deelnemer voor ieder deelnemingsjaar 0,625% van de pensioengrondslag opbouwt. Daarnaast is eenzelfde percentage op risicobasis verzekerd.

Nabestaandenpensioen vaker op risicobasis

Uit de pensioenmonitor 2006³³ van DNB blijkt dat het aanvullende nabestaandenpensioen in 1998 voor 95% van de actieve deelnemers op opbouwbasis is verzekerd en voor 5% op risicobasis. Sinds die tijd heeft een grote verschuiving plaatsgevonden naar meer verzekeringen op risicobasis of een mengvorm van risico en opbouw. Volgens de monitor was begin 2006 het aanvullende nabestaandenpensioen van 42% van de actieve deelnemers op risicobasis verzekerd, was op 22% de mengvorm van toepassing en bouwde nog maar 36% nabestaandenpensioen op. Deze verschuiving is volgens DNB ingegeven door het verbod op discriminatie naar burgerlijke staat. Vanwege dit verbod schrijft de Pensioen- en spaarfondsenwet (PSW) sinds 1 januari 2002 in artikel 2b voor dat alle deelnemers in een pensioenregeling het recht hebben om op de pensioendatum de

³³ DNB, Pensioenmonitor 2006, Tabel 8.7b

waarde van het partnerpensioen uit te ruilen voor een hoger of eerder ingaand ouderdompensioen. Pensioenfondsen zijn vanaf die datum verplicht om voor elke deelnemer, dus ook voor alleenstaanden, rekening te houden met het recht op partnerpensioen. Pensioenfondsen die het partnerpensioen op risicobasis financieren, hoeven hierdoor voor alleenstaanden geen voorzieningen te treffen, omdat er in dat geval bij pensionering geen rechten zijn opgebouwd (DNB 2006a, p. 23).

Artikelen over uitruil partner- en ouderdompensioenen

Overigens bevatte de Pensioen- en spaarfondsenwet (PSW), zoals geldend op 10 juli 1995, dus voordat de Anw van kracht werd, al een aantal artikelen over uitruil tussen partnerpensioenen en ouderdompensioenen (Vegt-Grootkerk 1996):

- Artikel 2b schreef voor dat er in pensioenregelingen met een weduwen- of weduwnaarspensioen gelijkwaardige keuzemogelijkheden moesten zijn opgenomen tussen partnerpensioen of een hoger dan wel eerder ingaand ouderdompensioen, ongeacht burgerlijke staat. Dit bood deelnemers de mogelijkheid om te kiezen voor óf een partnerpensioen óf een compenserend pensioen in de vorm van een eerder ingaand of hoger ouderdompensioen voor wie van nabestaandenpensioen afzag. Dit was in lijn met de bestaande wens van individualisering van aanvullende pensioenregelingen³⁴. Anders dan artikel 2b van de PSW, zoals geldend sinds 1 januari 2002, betekende dit nog niet de verplichting om voor elke deelnemer rekening te houden met het recht op partnerpensioen. Dit artikel is in deze vorm echter tot 1 januari 2000 nooit in werking getreden. Eind 1999 en nog een aantal malen daarna is het artikel bij wet aangepast³⁵.
- Artikel 8c schreef voor dat een aanspraak op weduwen- of weduwnaarspensioen niet zonder toestemming van de partner verminderd kon worden door een overeenkomst tussen de (ex-)deelnemer en het pensioenfonds of de werkgever.

Artikelen over partnerpensioenen

Naast artikel 2b en artikel 8c waren in de PSW in 1995 de volgende artikelen over partnerpensioenen opgenomen:

- Artikel 8 regelde een premievrije aanspraak op partnerpensioen bij beëindiging van de deelname anders dan door overlijden of pensionering mits er sprake was van een premievrije waarde van dit pensioen;
- Artikel 8a regelde het recht van een ex-partner op een premievrije aanspraak op weduwen- of weduwnaarspensioen. Dit recht was gelijk aan het recht dat de deelnemer aan het pensioenfonds zou hebben als zijn deelneming op het moment van de scheiding zou zijn geëindigd, anders dan door overlijden of door het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd.

Van een premievrije aanspraak is alleen sprake bij opbouwverzekeringen en niet bij risicoverzekeringen.

4.2 De Pensioenwet

In 2007 is de PSW vervangen door de Pensioenwet (PW). Deze wet kent meer en duidelijker afgebakende voorschriften ten aanzien van het aanvullende

³⁴ Kamerstukken II 1992/93, 23 123 amendement nr. 28

³⁵ Tweede Kamer, Kamervragen met antwoord 2008-2009, nr. 466, Aangangsel van de Handelingen

nabestaandenpensioen. In deze voorschriften wordt meer dan voorheen rekening gehouden met gebeurtenissen tijdens iemands levensloop.

Hierna volgt een beknopt overzicht van de artikelen waarin deze voorschriften zijn opgenomen. Een uitgebreide beschrijving en toelichting op de artikelen 60, 61 en 62 zijn te vinden in de Pensioengids 2008 (Dietvorst 2008, p. 203-244).

Artikel 54: vrijwillige voortzetting

Dit artikel regelt dat een pensioenuitvoerder voor een deelnemer die gewezen werknemer wordt, de pensioenregeling op vrijwillige basis kan voortzetten. De duur van deze vrijwillige voortzetting is gelimiteerd tot drie jaar, tenzij de gewezen werknemer aansluitend aan de beëindiging van de dienstbetrekking winst uit onderneming geniet. Zolang dit het geval is, mag de vrijwillige voortzetting duren, met een maximum van tien jaar. Ook voor arbeidsongeschikten geldt een verlengde termijn, mits de arbeidsongeschiktheid langer duurt dan drie jaar. Dit geldt ook voor deelnemers die een periodieke uitkering ontvangen ter vervanging van gedeerde inkomsten als gevolg van beëindiging van de dienstbetrekking. Dit geldt alleen mits daarvoor een regeling is getroffen met een of meerdere werkgevers. Met de vrijwillige voortzetting van de pensioenverzekering, loopt ook de eventuele verzekering voor partnerpensioen door.

Artikel 55: behoud aanspraak op pensioen bij beëindiging deelneming

Voor verschillende soorten pensioenregelingen (onder andere kapitaalovereenkomsten en premieovereenkomsten), regelt artikel 55 het behoud van opgebouwde pensioenaanspraken na beëindiging van de deelneming. Als het partnerpensioen op risicobasis verzekerd is, worden echter geen aanspraken opgebouwd. Lid 5 van artikel 55 regelt dat een deelnemer aan een dergelijke regeling die werkloos wordt, toch aanspraak blijft maken op partnerpensioen en wel voor de duur dat hij of zij een WW-uitkering ontvangt. De hoogte van het partnerpensioen wordt vastgesteld alsof hetzelfde pensioen op opbouwbasis zou zijn overeengekomen³⁶.

Artikel 56: behoud aanspraak op partnerpensioen bij verlof

Artikel 56 maakt het mogelijk om maximaal 18 maanden onbetaald verlof op te nemen, zonder dat dit invloed heeft op de dekking van het overlijdensrisico vanuit het partnerpensioen.

Artikel 57: behoud aanspraak in geval van scheiding

Als twee partners scheiden, dan zorgt artikel 57 ervoor dat de gewezen partner aanspraak kan maken op een partnerpensioen. Deze aanspraak komt overeen met de aanspraak op partnerpensioen die de deelnemer zou hebben gehad als op het moment van de scheiding ook zijn deelneming zou zijn beëindigd.

Artikel 60: hoger of eerder ingaand ouderdompensioen

Dit artikel biedt een deelnemer in een pensioenfonds de mogelijkheid het partnerpensioen in te ruilen voor een hoger of eerder ingaand ouderdompensioen. Dit is alleen van toepassing indien de pensioenovereenkomst voorziet in zowel ouderdompensioen als partnerpensioen op opbouwbasis. Een pensioenfonds moet het recht op deze vorm van uitruil in ieder geval geven op de datum dat het pensioen

³⁶ http://www.svb.nl/Images/FVP_Nieuwsbrief_2006_2_tcm47-123347.pdf

ingaat. Mannen en vrouwen moeten hierbij gelijk behandeld worden. Dit betekent dat er geen verschil gemaakt mag worden door een andere ruilvoet of opbouwkeuzevoet te hanteren. Uitrusten van partnerpensioen is alleen mogelijk als de partner daarmee instemt.

Artikel 61: uitrusten ouderdompensioen in partnerpensioen

De tegenhanger van artikel 60 is de mogelijkheid om ouderdompensioen uit te ruilen tegen partnerpensioen. De Pensioenwet biedt deze mogelijkheid sinds 1 januari 2008. Elke deelnemer of gewezen deelnemer heeft het recht om deze keuze te maken als de pensioenovereenkomst voorziet in ouderdompensioen. Dit moet in ieder geval kunnen bij beëindiging van het deelnemerschap en op de datum waarop het ouderdompensioen ingaat of kan ingaan. Net als in artikel 60 mag hierbij geen onderscheid naar geslacht gemaakt worden. Een aantal leden van artikel 61 treden per 1 januari 2009 in werking. Vanaf die datum is een pensioenuitvoerder verplicht om deze mogelijkheid aan te bieden bij beëindiging van de deelneming en in het laatste jaar voor ingang van het ouderdompensioen. In het laatste geval ruilt de pensioenuitvoerder het ouderdompensioen in voor partnerpensioen als de deelnemer of gewezen deelnemer niet reageert op de geboden mogelijkheid binnen de termijn die de pensioenuitvoerder daarvoor heeft gesteld. Dit gebeurt alleen als de pensioenovereenkomst niet voorziet in een aanspraak op partnerpensioen vanaf de datum waarop het ouderdompensioen ingaat en als de betrokkene gehuwd is of een geregistreerde partnerrelatie heeft.

Artikel 62: keuzemogelijkheden andere vormen van uitrusten

Behalve de in artikelen 60 en 61 genoemde uitrustmogelijkheden, kunnen pensioenuitvoerders in hun regelingen nog andere uitrustmogelijkheden aanbieden. Daarbij valt te denken aan variatie in de hoogte van het ouderdompensioen of het partnerpensioen. In artikel 62 is vastgelegd dat pensioenuitvoerders bij gebruikmaking van de keuzemogelijkheden geen onderscheid naar geslacht mogen maken en dat als een keuze leidt tot een verlaging van de aanspraak op partnerpensioen, de partner die hiervoor begunstigde is toestemming moet geven.

Artikel 71: plicht tot waardeoverdracht op verzoek gewezen deelnemer bij wisseling van werkgever of toetreding tot een beroepspensioenregeling

Dit artikel verplicht pensioenuitvoerders om de waarde van de pensioenaanspraken van een ex-deelnemer die van baan wisselt over te dragen aan een nieuw fonds als de ex-deelnemer dat wil. Een deelnemer moet hiervoor binnen zes maanden na aanvang van de verwerving van pensioenaanspraken bij de nieuwe pensioenuitvoerder een opgave van zijn pensioenaanspraken hebben gevraagd en kan vervolgens na ontvangst van de offerte besluiten een verzoek tot waardeoverdracht te doen. Als het verzoek van de ex-deelnemer de waardeoverdracht van partnerpensioen betreft, dan moet de partner die hiervoor begunstigde is met de waardeoverdracht instemmen.

Gevolgen voor aanspraken bij gewijzigde omstandigheden

In de artikelen 54 tot en met 57 en 71 ligt de nadruk op bescherming van de aanspraak op partnerpensioen in bepaalde situaties. Met artikel 54 geeft de wetgever pensioenuitvoerders die dat willen de ruimte om ex-werknemers de keuze te bieden of zij de pensioenverzekering op vrijwillige basis willen voortzetten. De pensioenuitvoerders zijn hiertoe niet verplicht en daarmee is het voor ex-werknemers ook geen recht om de regeling op vrijwillige basis voort te mogen zetten. Dit geldt

wel voor het behoud van de aanspraak zoals bepaald in de artikelen 55, 56 en 57. Artikel 57 geeft de ex-partners daarbij een mogelijkheid om in onderling overleg en met toestemming van de pensioenuitvoerder iets anders overeen te komen over deze aanspraak.

De artikelen 60 tot en met 62 gaan primair over uitruilmogelijkheden die de pensioenuitvoerder deelnemers móet bieden. Daarnaast schrijven de artikelen 60 en 61 voor wanneer de pensioenuitvoerder de keuzemogelijkheid in ieder geval aan moet bieden, zoals bijvoorbeeld op het moment van pensionering. Een uitgebreide beschrijving over de mate waarin deelnemers gebruik maken van de mogelijkheid die artikel 60 biedt, is terug te vinden in een rapport van Research voor Beleid hierover (Berdowski 2008). Het onderzoek uit dit rapport leidt tot de conclusie dat de uitruilmogelijkheden voldoen aan een maatschappelijke behoefte. De verwachting is dat in de toekomst het gebruik ervan vooral bij vrouwen en alleenstaanden zal stijgen. Het onderzoek concludeert echter ook dat het niet eenduidig is of de uitruilmogelijkheden daadwerkelijk een verbetering betekenen in de maatschappelijke verhoudingen.

Opvallend aan al deze artikelen is dat ze alleen over partnerpensioen gaan en niet over wezenpensioen. Het enige artikel in de Pensioenwet met een voorschrift voor wezenpensioen is artikel 67, dat hier per 1 augustus 2008 op is aangepast. Artikel 67 gaat over de afkoop van een klein partner- of wezenpensioen bij ingang van het pensioen. Waar deze mogelijkheid tot afkoop voor pensioenuitvoerders tot 31 juli 2008 nog beperkt was tot partnerpensioen, kan dit inmiddels ook voor kleine wezenpensioenen³⁷.

Voorschrift voor Anw-hiaatverzekering of overbruggingspensioen ontbreekt
Vooral opmerkelijk is dat in de Pensioenwet geen enkel voorschrift is opgenomen over een Anw-hiaatverzekering of overbruggingspensioen. De situatie is daardoor enerzijds dat de wetgever de toegang tot nabestaandenpensioen in de eerste pijler aan strenge voorwaarden bindt en hierdoor het aantal gerechtigden beperkt tot een kleine groep. Anderzijds wordt de Anw als bodem gezien voor het aanvullende nabestaandenpensioen en ontbreekt een voorschrift dat mensen op zijn minst de keuze biedt om zich op vrijwillige basis te verzekeren van een bodem die de financiële risico's voor hun nabestaanden voldoende dekt. Waar de pensioenuitvoerder deze mogelijkheid niet biedt, zijn mensen voor aanvullende regelingen aangewezen op de derde pijler en op hun eigen notie dat zij op dit vlak wellicht iets moeten regelen. De overheid legt de verantwoordelijkheid voor aanvulling van het nabestaandenpensioen feitelijk bij de sociale partners, ofwel werkgevers en werknemers die hier in Cao's afspraken over maken. Zij hebben immers de vrijheid om al dan niet een nabestaandenoverbruggingspensioen, standaard dan wel op vrijwillige basis, op te nemen in hun regelingen.

Verder regelt de overheid wel de uitruil tussen ouderdompensioen en partnerpensioen en het behoud van de aanspraak op partnerpensioen in bepaalde situaties, maar niet van de aanspraak die vanuit een overbruggingspensioen of Anw-hiaatverzekering is ontstaan. Ook dit laat de overheid aan de pensioenuitvoerders

³⁷ www.wetten.nl, art. 71 Pensioenwet geldend op 31 juli en 1 augustus 2008.

over. Het gevolg kan zijn dat in bepaalde situaties de aanspraak op partnerpensioen wel blijft bestaan, maar de bodem daaronder is weggefallen.

Een uitwerking van de risico's die zich ondanks de voorschriften voor nabestaandenpensioen uit de Pensioenwet voordoen, is te vinden in paragraaf 5.1.

5 De praktijk en de eigen verantwoordelijkheid

5.1 *Gaten in de dekking van het overlijdensrisico*

In de vorige hoofdstukken is beschreven hoe de dekking van het overlijdensrisico in de eerste twee pijlers van het pensioenstelsel is geregeld en welke keuzemogelijkheden er zijn op dit vlak. Voor de Anw is duidelijk welk deel van de bevolking hierdoor beschermd wordt tegen de financiële gevolgen van het overlijdensrisico en wat de hoogte van de uitkering is waarop aanspraak gemaakt kan worden. Duidelijk is ook dat maar een kleine groep potentiële nabestaanden kan rekenen op een uitkering vanuit de Anw. Voor het nabestaandenpensioen uit de tweede pijler is dit veel minder doorzichtig. Daar spelen veel meer factoren een rol die de aanspraak op nabestaandenpensioen bepalen. In de eerste plaats hangt dit af van wat een pensioenregeling standaard biedt. Maar ook van aanvullende verzekeringen die deelnemers binnen deze regeling kunnen afsluiten om de dekking te verruimen. Hierop zijn allerlei pensioengebeurtenissen van invloed. De Sociaal Economische Raad (SER) noemt veranderingen:

- in pensioenregelingen;
- in economische omstandigheden;
- op de financiële markten;
- in demografie; en
- in wet- en regelgeving (SER 2008, p.23).

Ten tweede hangt de aanspraak af van gebeurtenissen die zich gedurende de levensloop van mensen kunnen voordoen, zoals:

- werkloosheid;
- verandering van baan;
- arbeidsongeschiktheid;
- huwelijk of scheiding.

Al deze factoren tezamen kunnen leiden tot een onvoldoende dekking van het overlijdensrisico.

Persoonlijke gebeurtenissen en pensioeneffecten

Volgens de SER kunnen pensioenuitvoerders inspelen op pensioengebeurtenissen door hun pensioensommen aan te passen. Zij moeten deelnemers vervolgens informeren over de veranderingen en mogelijke gevolgen. Voor persoonlijke gebeurtenissen ligt dit volgens het SER-rapport anders: daarmee kunnen pensioenuitvoerders niet van te voren rekening houden. Deelnemers hebben daarin de verantwoordelijkheid om zelf te letten op de pensioengevolgen van deze gebeurtenissen en te bedenken hoe zij daarmee om willen gaan (SER 2008, p. 24). Dat pensioenuitvoerders niet van te voren rekening kunnen houden met persoonlijke gebeurtenissen gaat niet helemaal op. De meeste houden immers, al dan niet vanwege een wettelijke verplichting, in hun pensioenreglementen rekening met dit soort gebeurtenissen. De wettelijke voorschriften voor deze situaties zijn vastgelegd in de artikelen 54 tot en met 57, 60 tot en met 62 en 71 van de Pensioenwet. Deze bieden

een zekere mate van bescherming van de dekking van het overlijdensrisico voor een aantal risicogroepen op het terrein van nabestaandenpensioenen.

Overlijdensrisico binnen de sociale zekerheid

Het is op zijn plaats ook stil te staan bij de speciale positie die het overlijdensrisico inneemt binnen de sociale zekerheid. Het is immers het enige risico waarbij de aanspraak op de uitkering niet de verzekerde zelf betreft, maar diens nabestaanden. In alle andere gevallen - of het nu om ouderdom, arbeidsongeschiktheid, werkloosheid, kinderen, arbeidsongevallen, zwangerschap, gezondheidszorg of ziekte gaat - is het wel de verzekerde die aanspraak maakt op een uitkering als het risico zich voordoet. Meer dan andere risico's is het overlijdensrisico dan ook de verantwoordelijkheid van beide partners. De aanspraak op nabestaandenpensioenen die de ene partner opbouwt, is bestemd voor de andere partner en de eventuele kinderen. Elke partner is meer of minder afhankelijk van hoe de andere partner verzekerd is voor zijn of haar financiële situatie als de verzekerde partner zou komen te overlijden. Het risico op een inkomensval door onderdekking van het overlijdensrisico door de ene partner, ligt bij de andere partner en kinderen die achterblijven. Het risico van onderdekking ligt bij de verzekerde zelf. Een risicogroep is in dit verband te definiëren als een groep van personen waarvan de dekking van het overlijdensrisico door de Anw en het arbeidsgerelateerde aanvullende nabestaandenpensioenen zo laag is, dat de nabestaanden door overlijden van deze personen een onaanvaardbaar grote inkomensval zouden maken. Wat onaanvaardbaar is, is uiteraard arbitrair, maar houdt in ieder geval in dat er een financieel risico bestaat, waar bij voorkeur een oplossing voor gezocht moet worden.

Risico's op onderdekking

Hierna volgt een beschrijving van een aantal bedreigingen voor de dekking van het overlijdensrisico. Deze beoogt niet volledig te zijn maar heeft vooral tot doel om een beeld te geven van waar problemen zich (kunnen) voordoen. Los van gebeurtenissen als werkloosheid of wisseling van baan die van invloed kunnen zijn op het nabestaandenpensioenen zijn er risico's op een onderdekking van het nabestaandenpensioenen.

Niet elke pensioenregeling voorziet naast een verzekering voor ouderdomspensioenen in een verzekering voor nabestaandenpensioenen. Artikel 61 van de Pensioenwet schrijft voor dat deze pensioenregelingen in ieder geval op het moment van pensionering of bij einde deelneming de keuze moeten bieden om een deel van het ouderdomspensioenen om te zetten in partnerpensioenen. Dit betekent dat er geen verplichting is om deze keuze tijdens actieve deelname aan te bieden. Wie als actieve deelnemer aan zo'n regeling overlijdt en zelf niets geregeld heeft, laat zijn nabestaanden dus met lege handen achter.

In paragraaf 3.3 is al beschreven dat de toezegging voor nabestaandenpensioenen vaak een percentage van het ouderdomspensioenen is. Idealiter komt een ouderdomspensioenen samen met een AOW-uitkering uit op ongeveer 70% van het laatst of gemiddeld verdiende loon. Omdat een 65-plusser geen AOW-premie van 17,9% meer hoeft te betalen, hoeft dit netto geen achteruitgang in inkomen te betekenen. Waar de hoogte van het partnerpensioenen als percentage van het ouderdomspensioenen wordt toegezegd, wordt dus feitelijk uitgegaan van een inkomenssituatie waarin een nabestaande geen AOW-premie meer hoeft te betalen. Een nabestaande die nog geen 65 jaar oud is

moet echter wel AOW-premie betalen en niet elke pensioenregeling compenseert dit. Bij pensioenregelingen die dit wel doen, hoeft dit geen volledige compensatie te zijn. Het ABP keert bijvoorbeeld een toeslag op het partnerpensioen uit van 7,5% als compensatie, terwijl de AOW-premie 17,9% bedraagt.

Daar komt bij dat het partnerpensioen een percentage is van een ouderdompensioen dat weer een percentage is van het pensioengevend salaris (het deel van het loon boven de franchise). Gecombineerd met het gegeven dat een overbruggingspensioen (als dat er al is) vaak geen volledige compensatie voor de Anw biedt, betekent dit dat van het inkomen van de overleden partner vaak veel minder dan de helft overblijft voor de nabestaande. Dit wordt nog versterkt doordat het ouderdompensioen van veel mensen in de praktijk door allerlei oorzaken beduidend lager uitkomt dan het streefpercentage van 70% (SER 2008, p. 25). Het huishoudinkomen van de nabestaanden daalt hierdoor in ieder geval fors nadat de partner is overleden, maar dat wil nog niet zeggen dat dat problematisch is, omdat ook het hele lasten- en uitgavenpatroon kan wijzigen door het wegvallen van de partner en een nabestaande de klap voor een deel ook met een eigen inkomen kan opvangen.

Een risico dat ook bestaat, is dat de dekking voor nabestaandenpensioen die de pensioenuitvoerder biedt, laag kan zijn vergeleken met het inkomen van de overleden partner. Bijvoorbeeld: het vaste bedrag van 25.000 euro per jaar dat in paragraaf 3.3 voor Apotheker is genoemd, geldt voor apothekers met een inkomen van minimaal 62.500 euro per jaar. Het partnerpensioen dat de partner van een overleden apothekers krijgt, is in dat geval maximaal 40% van diens jaarinkomen.

Eigen verantwoordelijkheid en keuzevrijheid

Alle keuzes die pensioenregelingen aan deelnemers bieden dragen bij aan de eigen verantwoordelijkheid van mensen op het gebied van nabestaandenpensioenen. Tegelijkertijd herbergen juist die mogelijkheden een risico. Keer op keer komt uit onderzoeken naar voren dat het pensioenbewustzijn van mensen laag is. Het gevolg is dat belangrijke basisvoorwaarden om een goede invulling te geven aan de keuzevrijheid ontbreken (bijv. Van Els 2008, p. 214). Daar komt bij dat het soms maar op vaste momenten mogelijk is om bepaalde keuzes daadwerkelijk te maken. Zo kan het gebeuren dat mensen achter de feiten aanlopen en op het moment dat een partner komt te overlijden toch onvoldoende zijn voorbereid op de financiële gevolgen. Illustratief hiervoor is het 'PartnerPlusPensioen' dat ABP op 1 juli 2004 heeft geïntroduceerd. De aanspraak op nabestaandenpensioen van 65-plussers werd toen gehalveerd en actieve deelnemers konden kiezen om dit via een vrijwillige verzekering voor 'PartnerPlusPensioen' aan te vullen tot een volledig nabestaandenpensioen. Wie dit moment is ontgaan, kan niet alsnog deze keuze maken en mist dus een aanvulling.

Beperkte bescherming van aanspraken door de Pensioenwet

De hiervoor beschreven risico's staan los van de gebeurtenissen die zich tijdens de levensloop voor kunnen doen. De belangrijkste gebeurtenissen die het partnerpensioen kunnen beïnvloeden en waar de Pensioenwet met de in paragraaf 4.1 aangestipte artikelen op inspeelt, zijn arbeidsongeschiktheid, einde deelneming vanwege verandering van baan, werkloosheid, de start van een eigen onderneming, scheiding, periodes van onbetaald verlof en pensionering. De vraag is hoe ver de beschermende werking van deze artikelen strekt.

Voor wie onbetaald verlof neemt met een maximale duur van 18 maanden biedt artikel 56 van de Pensioenwet een volledige bescherming van de bestaande dekking. Deze blijft gedurende de gehele periode onverminderd bestaan, ook als het nabestaandenpensioen op risicobasis is verzekerd. Dit is de enige situatie waarin de bescherming door de Pensioenwet volledig is.

Anders dan artikel 56, biedt artikel 54 alleen een handreiking die het mogelijk maakt om de dekking voort te zetten. Pensioenuitvoerders mogen gewezen werknemers op grond van dit artikel de keuze bieden om de pensioenregeling op vrijwillige basis voort te zetten. Dit is dus geen verplichting. Gewezen werknemers die deze keuze niet krijgen voorgelegd, verliezen hun aanspraak op nabestaandenpensioen voor zover dit in risicodekking is verzekerd. Als er sprake is van een opbouwverzekering, dan gaat een deel van de dekking verloren: voor wie tijdens actieve deelname overlijdt, tellen voor de hoogte van de aanspraak in het algemeen ook de tijdvakken mee die liggen tussen het moment van overlijden en de datum waarop het ouderdompensioen in zou gaan, de zogenaamde doortellingsperiode. Deze periode komt bij beëindiging van een opbouwverzekering te vervallen. Voor wie de pensioenverzekering niet op vrijwillige basis kan voortzetten spreekt het voor zich dat er zo een gat in de aanspraak op partnerpensioen ontstaat. Voor wie deze keuze wel kan maken, ontstaat het probleem op termijn. Standaard is deze termijn drie jaar, maar deze is verlengd als de gewezen werknemer een eigen onderneming start of arbeidsongeschikt is. Na afloop van deze termijn eindigt de deelname alsnog. Als het partnerpensioen op risicobasis is verzekerd, dan kan de (gewezen) werknemer bij beëindiging van de deelname terugvallen op artikel 61 en een deel van het ouderdompensioen omzetten in partnerpensioen. De doortellingsperiode is hoe dan ook verloren. Ook betekent de uitruil dat de betrokkene het vanaf pensionering met een lager ouderdompensioen moet doen. En wie nooit in loondienst is geweest en altijd als zelfstandige heeft gewerkt, valt zonder meer buiten de hele verplichtstelling en moet zijn toevlucht tot private regelingen zoeken voor een voldoende dekking.

Artikel 55 beschermt WW-gerechtigden van wie het partnerpensioen in risicodekking is verzekerd. De opgebouwde aanspraak tijdens actieve deelname blijft gedurende de hele WW-periode behouden. De toekomstige aanspraak over de doortellingsperiode waar een nabestaande rechten aan had kunnen ontlenuen als de WW-gerechtigde tijdens actieve deelname zou zijn overleden, komt echter te vervallen. Wat er met een eventuele aanspraak op overbruggingspensioen gebeurt is ook niet voorgeschreven. Wie voor afloop van het recht op WW niet meer de arbeidsmarkt weet op te komen, verliest de volledige aanspraak op partnerpensioen voor zover in risicodekking verzekerd. De vraag is of dan alsnog teruggevallen kan worden op artikel 61, omdat de deelname dan inmiddels al wel geruime tijd is beëindigd. De Stichting van de Arbeid (STAR) vindt de wettelijke regeling die voortvloeit uit artikel 55 overigens merkwaardig, omdat de PW alleen op dit onderdeel een materieel recht regelt en 'nog wel van een ex-deelnemer die een uitkering geniet op grond van de WW!' (STAR 2007, p.5).

Aanspraak partnerpensioen bij scheiding

De bescherming van de aanspraak op partnerpensioen na scheiding die artikel 57 biedt, is maar heel beperkt. Als het partnerpensioen op opbouwbasis verzekerd was, dan blijft in ieder geval aanspraak bestaan op het deel dat is opgebouwd tot aan de

scheiding. Bij een verzekering op risicobasis is hier geen sprake van. Artikel 57 bepaalt de aanspraak voor de ex-partner op de aanspraak die de deelnemer zou hebben gehad als op het moment van de scheiding ook zijn deelneming zou zijn beëindigd. De ex-partner heeft echter nergens recht op als de deelnemer overlijdt. Ook hier geldt dat onafhankelijk van de vorm van verzekering, de aanspraak over de doortellingsperiode in ieder geval komt te vervallen. Deze komt wel weer toe aan een eventuele nieuwe partner van de deelnemer. De informatie hierover door pensioenuitvoerders is niet altijd even duidelijk. In de brochure van ABP over nabestaandenpensioen staat bijvoorbeeld als kop 'Ook de ex-partner krijgt nabestaandenpensioen'. Bij nadere lezing blijkt dat als de scheiding ná 1 juli 1999 plaatsvond alleen een aanspraak op nabestaandenpensioen bestaat voor zover dit is opgebouwd tot 1 juli 1999. Sinds die datum verzekert het ABP het nabestaandenpensioen op risicobasis en kan een ex-partner daaraan geen rechten meer ontfen.

Pensioenaanspraak na baanwisseling

Voor baanwisselaars regelt artikel 71 de waardeoverdracht van het partnerpensioen. Bij een verzekering op risicobasis is er echter geen aanspraak op partnerpensioen opgebouwd. Artikel 61 komt hieraan tegemoet door de mogelijkheid te bieden een deel van de aanspraak op ouderdompensioen in te ruilen voor nabestaandenpensioen. Dit gaat dan wel ten koste van de hoogte van het uiteindelijke ouderdompensioen dat iemand vanaf pensionering ontvangt. Daar komt bij dat de baanwisselaar binnen zes maanden een verzoek tot waardeoverdracht in moet dienen. Dit vereist uiteraard dat hij op de hoogte is van deze mogelijkheid. Uit onderzoek in opdracht van de Autoriteit Financiële Markten (AFM) blijkt dat baanwisselaars in groten getale aangeven hierover geen informatie te hebben ontvangen, maar daar ook geen behoefte aan hebben. Dit geldt nog sterker voor informatie over partnerpensioen (Gfk 2008, p. 17). Dit is opmerkelijk aangezien pensioenuitvoerders verplicht zijn om deelnemers jaarlijks te informeren over hun pensioenaanspraken³⁸. De kleine verplichtstelling kan er in het uiterste geval oorzaak van zijn dat werknemers niet wisselen van baan, vanwege de gevolgen voor de dekking van het overlijdensrisico. Dat dit niet het geval is kan het gevolg zijn van het beperkte pensioenbewustzijn.

Als het partnerpensioen in risicodekking is verzekerd, dan eindigt de dekking hiervan in de meeste gevallen als de pensioenleeftijd is bereikt. Artikel 61 geeft deelnemers het wettelijke recht geeft om een deel van het ouderdompensioen om te zetten in nabestaandenpensioen. Een deelnemer kan dus zelf kiezen of een dekking voor partnerpensioen blijft bestaan. Anders dan bij het wettelijke recht op grond van artikel 60 om partnerpensioen om te zetten in een hoger of eerder ingaand ouderdompensioen, schrijft de wetgever voor de keuze die artikel 61 biedt niet voor dat de toestemming vereist is van de partner om geen gebruik te maken van deze mogelijkheid, terwijl deze wel de begunstigde is.

Met de inwerkingtreding van artikel 61 is het verder de vraag wat nog langer de houdbaarheid is van aanvullende verzekeringen, zoals het eerder aangehaalde 'PartnerPluspensioen' van het ABP. Wie geen gebruik heeft gemaakt van deze aanvullende verzekering, zou er op het moment van pensionering uit hoofde van artikel 61 alsnog voor kunnen kiezen om een deel van het ouderdompensioen in te ruilen voor partnerpensioen.

³⁸ Art. 38 PW Verstrekken van informatie aan deelnemers jaarlijks

5.2 Eigen verantwoordelijkheid en oplossingen in de derde, private pijler

Kleine verplichtstelling als obstakel

De kleine verplichtstelling (zie paragraaf 3.1) zorgt ervoor dat vrijwel iedereen die in loondienst werkzaam is, verzekerd is voor oudersdompensioen en kan rekenen op een redelijk inkomen vanaf pensionering. Voor nabestaandenpensioen is dit veel minder het geval: op dat gebied zorgt de kleine verplichtstelling juist voor allerlei risico's die leiden tot een verminderde dekking. De Anw is destijds ingevoerd met de idee dat mensen zelf meer verantwoordelijkheid zouden moeten dragen voor de dekking van het overlijdensrisico. Dat zou beter passen bij de maatschappelijke ontwikkelingen. Inderdaad is er in de tweede pijler van het pensioenstelsel inmiddels een groot aantal keuzes ingebouwd. Toch zijn deze in de kern van de zaak niet bedoeld om mensen te ondersteunen in het nemen van hun verantwoordelijkheid. Veeleer zijn de keuzes noodzakelijk om te voorkomen dat de wijze waarop pensioenuitvoerders hun reglementen vorm hebben gegeven, leiden tot onderdekking van het overlijdensrisico vanwege bepaalde gebeurtenissen in het leven van deelnemers.

Aanspraken weinig transparant voor deelnemers

De kleine verplichtstelling beperkt mensen in hun keuzevrijheid en eigen verantwoordelijkheid. Zij zijn immers afhankelijk van wat de pensioenuitvoerder waarbij zij verplicht deelnemer zijn hen biedt. Daarnaast kunnen persoonlijke gebeurtenissen ingrijpende gevolgen hebben voor de aanspraak op nabestaandenpensioen. De wetgever speelt met nieuwe wet- en regelgeving in op risico's voor deelnemers die ontstaan door wijzigingen van reglementen. Op hun beurt passen pensioenuitvoerders hun reglementen aan op wijzigingen in de wet- en regelgeving. Dit maakt het voor deelnemers, moeilijk om een beeld te krijgen van hoe zij verzekerd zijn en welke aanspraak op nabestaandenpensioen daar tegenover staat. Het pensioenregister³⁹ dat uiterlijk op 1 januari 2011 operationeel moet zijn en waarin ook nabestaandenpensioenen een plaats krijgen, zou aan dit probleem tegemoet kunnen komen. Wel is een goede samenwerking tussen de uitvoerders in de verschillende pijlers een vereiste om dit te laten slagen. In combinatie met de beperkte interesse in het onderwerp, die waarschijnlijk ook gevoed wordt door de steeds veranderende reglementen, maakt dit het voor deelnemers lastig om te weten dat ze keuzes kunnen maken, laat staan om hier een afgewogen beslissing over te nemen.

Alternatief: het nabestaandenpensioen naar de derde pijler

De vraag is dan ook of de kleine verplichtstelling niet leidt tot een nodeloze complexiteit van de dekking van het nabestaandenrisico en of het alleen om die reden al niet te overwegen zou zijn om het nabestaandenpensioen uit de tweede pijler te lichten en volledig onder te brengen in de derde pijler. Een alternatief dat recht doet aan de eigen verantwoordelijkheid van mensen zou zijn, om in de wetgeving als extra keuzemogelijkheid op te leggen, dat deelnemers de mogelijkheid krijgen om een lagere premie voor hun pensioenregeling te betalen als zij afzien van een verzekering voor nabestaandenpensioen in de tweede pijler, zodat zij het geld dat zij daarmee besparen naar eigen inzicht kunnen inzetten voor een aanvullende dekking van het overlijdensrisico in de private derde pijler. De overheid zou dan moeten voorzien in

³⁹ Art. 51 PW

een mogelijkheid voor iedereen om voor een voldoende bodem in het nabestaandenpensioen te zorgen.

Citaten van deskundigen

Overigens speelt de discussie of de verzekering voor nabestaandenpensioen wel thuishoort in de tweede pijler al geruime tijd. In een rapport van SISWO zijn een aantal citaten van deskundigen hierover opgenomen: *“Volgens Jansweijer (WRR) zou het nabestaandenpensioen geen standaard onderdeel van de tweede pijler moeten zijn. De trend is te komen tot een basisregeling zonder toeters en bellen. Jansweijer verwacht dat we uiteindelijk ons nabestaandenpensioen zelf moeten regelen. Het hoort volgens hem eigenlijk in de derde pijler thuis. Als de solidariteit in de tweede pijler onder druk komt te staan, kan Wouters (Interpolis) zich voorstellen dat het nabestaandenpensioen uit de tweede pijler wordt gehaald. In principe is hij geen voorstander van het schrappen van het nabestaandenpensioen uit de tweede pijler, maar om de solidariteit voor het ouderdompensioen te behouden en te versterken, zou minder solidariteit met de nabestaanden een optie zijn. Daar komt bij dat het kostwinnersprincipe niet meer het meest gangbare principe is. Vrouwen bouwen tegenwoordig ook zelf pensioen op. Mosterd (CDA) ziet een gevaar in het uitkleden van het nabestaandenpensioen. Bij het ABP, bijvoorbeeld, is het nabestaandenpensioen gehalveerd. Het is een veelvoorkomend geval dat de vrouw langer doorleeft. Als haar man de hoofdkostwinner was, dan zal haar pensioen na zijn dood halveren. Tel daarbij op het individualiseren van de AOW vanaf 2015, en er ontstaan schrijnende gevallen. Het CDA wil de solidariteit handhaven.”* (SISWO 2004, p. 42).

Tijdig maatregelen nemen

Wie zich bewust is van het risico dat (een deel van) de dekking van het overlijdensrisico kan wegvallen, kan dit opvangen door gebruik te maken van producten die in de derde private pijler te verkrijgen zijn, zoals een levensverzekering. Waar het voor bepaalde groepen voor zich spreekt dat ze zich privaats moeten verzekeren voor nabestaandenpensioen – dit is vooral het geval bij zelfstandigen die nooit in loondienst gewerkt hebben - moeten anderen zich bewust zijn van de risico's en tijdig maatregelen nemen. De vraag is of dat altijd mogelijk is. Als het om het wegvallen van de aanspraak op nabestaandenpensioen vanwege pensionering gaat, dan is dat wel het geval. Het is dan veelal wel van belang dat een dergelijke verzekering op een wat jongere leeftijd dan op de pensioeningangleeftijd wordt aangegaan (STAR 2007, p.4). Juist ook om die reden vindt de STAR dat de voorlichting zich zou moeten richten op de leeftijdscategorie vanaf bijvoorbeeld 45 jaar. Voor andere situaties is vooraf minder duidelijk of en wanneer ze zich voor zullen gaan doen. Weinig mensen zullen bereid zijn om veel geld te betalen om de risico's af te dekken die horen bij gebeurtenissen die zich misschien nooit voor zullen doen. Uit onderzoek van de Sociale Verzekeringsbank (SVB) blijkt dat lager opgeleiden en mensen uit de laagste inkomensklassen het gezicht bepalen van de groep die niets over heeft voor een private verzekering om het inkomensniveau van nabestaanden te beschermen. Met name zelfstandigen en daarnaast hoger opgeleiden en de hoogste inkomensklasse typeren de groep die hiervoor het meeste geld over heeft (De Jonge 2008, p. 26).

Mogelijke voorzieningen

Grofweg kunnen de voorzieningen die mensen privé kunnen treffen ter bescherming tegen de financiële gevolgen van overlijden ingedeeld worden in drie groepen:

- Uitkeringen zoals uit een overlijdensrisicoverzekering die een kapitaal ineens uitkeert of een lijfrenteverzekering die periodiek uitkeert nadat de verzekerde is overleden. Soms kunnen deze verzekeringen op een fiscaalvriendelijke manier worden afgesloten. De premie voor een lijfrenteverzekering is bijvoorbeeld aftrekbaar als er sprake is van een pensioentekort in de zin van de wet (zie bijv. Dietvorst 2008).
- Sparen en beleggen: deze vormen een buffer om een terugval in inkomen in ieder geval tijdelijk op te kunnen vangen.
- Een eigen huis. Een eventuele overwaarde van een woning is te zien als een vorm van sparen. Vaak stelt een hypotheekinstelling een levensverzekering verplicht, die de hypotheek op de woning volledig of gedeeltelijk aflost als de eigenaar onverhoopt overlijdt. Sommige maatschappijen bieden speciale kortingen voor zelfstandigen⁴⁰.

Voorzieningen in de praktijk

Twee van de vijf samenwonenden hebben een overlijdensrisicoverzekering afgesloten en een kwart een lijfrenteverzekering. Driekwart heeft een eigen woning in bezit. Een op de drie samenwonenden heeft een speciale spaarrekening voor het geval een van beide partners komt te overlijden. Gezinnen met kinderen hebben in een kwart van de gevallen voor die situatie een aparte spaarrekening voor die kinderen (De Jonge 2008, p. 23). Kortom, een eigen woning is de meest voorkomende vorm van bescherming tegen het overlijdensrisico in de private sfeer. Vaak zal deze woning niet met dit oogmerk gekocht zijn. Het gebruik van andere vormen van private voorzieningen is niet heel massaal. Onvoldoende kennis van de eventuele nut en noodzaak van het afsluiten van levensverzekeringen speelt daarbij ongetwijfeld een rol. Daarnaast kan meespelen dat dergelijke verzekeringsproducten relatief duur zijn, vanwege de hoge kosten die verzekeraars in rekening brengen. De administratiekosten als percentage van de ingelegde premies variëren sterk bij de verschillende verzekeraars. Van 37,9% voor levensverzekeraars met een belegd vermogen tot 10 miljoen euro, tot 12,4% als het belegd vermogen meer dan 10 miljard euro bedraagt. Bij pensioenfondsen komen deze percentages uit op respectievelijk 11,9% en 3,5% (Bikker 2007, p. 83). In een overweging om de private pijler meer gewicht toe te kennen op het terrein van nabestaandenpensioenen, is het onvermijdelijk om dit kostenaspect mee te nemen en daar verbeteringen in te zoeken.

⁴⁰ http://www.homefinance.nl/pensioen/zelfstandige_pensioen/nabestaandenpensioen_zelfstandige.asp

6 Samenvatting

De Anw

De versoering van de Anw in vergelijking met de AWW zit met name vast op:

- de aanpassing van de leeftijdsgrenzen en
- de inkomensafhankelijkheid van de uitkering.

Bovendien is de hoogte van de maximale uitkering voor halfwezen verlaagd. Voor arbeidsongeschikte nabestaanden dient bedacht te worden dat hoewel de voorwaarden voor het recht op uitkering in beide wetten niet sterk van elkaar verschillen, het keuringsregime sinds het bestaan van de Anw wel is aangescherpt. Daardoor worden minder mensen dan voorheen voor minimaal 45% arbeidsongeschikt verklaard en komen er dus ook minder in aanmerking voor een Anw-uitkering.

Afname van het aantal gerechtigden

Sinds de Anw van kracht is geworden, is niet alleen het aantal gerechtigden sterk gedaald, ook de verdeling over het soort uitkeringen is drastisch gewijzigd vergeleken met de AWW. Waar onder de AWW de meerderheid van de uitkeringen alleen voor de nabestaande zelf was, gaat onder de Anw een groeiend deel naar gerechtigden die de zorg hebben voor kinderen tot 18 jaar. Voor een toenemende groep bestaat alleen recht op een halfwezenuitkering en niet op een uitkering voor de nabestaande zelf. De groep Anw'ers die alleen een nabestaandenuitkering ontvangt, zal de komende jaren in snel tempo in omvang afnemen. Belangrijkste oorzaak hiervoor is dat steeds minder Anw'ers voor 1950 geboren zijn: in 2015 zijn zij allen de 65 jaar gepasseerd en krijgen zij een AOW-uitkering in plaats van een Anw-uitkering. De overgang van de leeftijdsgrens van 40 jaar onder de AWW naar het geboortjaar 1950 onder de Anw, is daarmee niets anders dan een overgangsregeling. Op termijn heeft deze grens immers geen betekenis meer voor het recht op Anw.

De overgangsmaatregel die sommige nabestaanden die voor 1 juli 1956 geboren zijn recht geeft op een Anw-uitkering, zorgt ook voor een daling van het aandeel Anw'ers met een nabestaandenuitkering. Als alle Anw'ers die onder een van deze twee overgangsregelingen vallen 65 jaar of ouder zijn, wat uiterlijk in 2021 het geval zal zijn, dan blijven er naast wezen, alleen gerechtigden over die hetzij arbeidsongeschikt zijn, hetzij voor kinderen onder de 18 jaar zorgen. De gemiddelde leeftijd van deze laatste groep is vanaf 1996 toegenomen: waar in 1996 rond de 30% jonger dan 40 jaar was, gold dit in 2006 nog maar voor een vijfde van hen.

Arbeidsparticipatie van samenwonenden blijft achter

Hoewel de arbeidsparticipatie van vrouwen ook nadat de Anw van kracht is geworden nog sterk is toegenomen, blijft deze nog altijd flink achter bij die van mannen. Nog altijd is er een grote groep van met name vrouwen, die geen eigen inkomen uit arbeid heeft en daar dus ook niet op terug kan vallen als hun partner zou overlijden. Wel heeft zich in de periode 1996 – 2006 een duidelijke kentering voorgedaan in de arbeidsparticipatie van samenwonenden met kinderen. Anders dan in 1996 werkten in 2006 in de meeste gevallen beide partners. Deze verschuiving is het sterkst onder samenwonenden met kinderen tot 18 jaar.

Schuivende bodem onder het arbeidsgelateerde nabestaandenpensioen

Sinds de invoering van de Anw is een bodem van staatswege in het nabestaandenpensioen ter hoogte van het sociaal minimum niet langer vanzelfsprekend. Het ouderdompensioen daarentegen is wel gebaseerd op de systematiek van een basispensioen van staatswege, aangevuld met een arbeidsgelateerd pensioen. De hoogte van het aanvullende nabestaandenpensioen is afgeleid van het arbeidsgelateerde ouderdompensioen van de overleden partner en niet van de AOW. Het gevolg is dat de bodem in het nabestaandenpensioen vaak ontbreekt, omdat veel nabestaanden niet aan de voorwaarden die de Anw stelt voldoen. Veel pensioenuitvoerders, maar niet allemaal, vangen dit op met een Anw-hiaatverzekering die soms standaard is en soms op vrijwillige basis kan worden afgesloten. Hierdoor is een deel van het nabestaandenpensioen uit de eerste pijler in de tweede pijler terechtgekomen.

Doordat sommige werkgevers de Anw-hiaatverzekering rechtstreeks hebben ondergebracht bij een verzekeraar, is de bodem onder het nabestaandenpensioen in die gevallen zelfs doorgeschoven naar de derde pijler. Dit is ook het geval voor risicogroepen zoals zelfstandigen, die buiten de kleine verplichtstelling voor het arbeidsgelateerde pensioen vallen. Zij zijn aangewezen op verzekeringen in de private sfeer voor een afdoende dekking van het overlijdensrisico.

Arbeidsgelateerd nabestaandenpensioen

De Pensioenwet laat het aan de pensioenuitvoerders over om vast te leggen wie zij als partner of wees beschouwen. Dit hoeft om die reden niet overeen te komen met de definities uit de Anw en bovendien kan dit verschillen per pensioenovereenkomst. Dit geldt met name voor ongehuwd samenwonenden. De specifieke eisen die pensioenuitvoerders aan samenlevingscontracten stellen, kunnen ertoe leiden dat iemand bij de overstap naar een ander pensioenfonds, ook een gang naar de notaris moet maken voor herziening van het samenlevingscontract.

Onzekerheid omtrent waardebeoordeling

De waarde die deelnemers aan een toezegging voor partnerpensioen kunnen hechten is beperkt. Voor voorbije deelnemingsjaren ligt de toezegging vast, maar uitspraken over toekomstige deelnemingsjaren kennen een grote mate van onzekerheid. Reglementswijzigingen dragen er bovendien toe bij, dat minder transparant is waarop een toezegging gebaseerd is, omdat dit steeds complexer wordt. Vaak is de toezegging in stukjes opgeknipt die afhangen van de momenten waarop wijzigingen zijn doorgevoerd die de hoogte van het partnerpensioen beïnvloeden. Daar komt bij dat de toezegging voor partnerpensioen meestal is gekoppeld aan de opbouw van ouderdompensioen. Dit maakt het moeilijk om zicht te krijgen op hoe de aanspraak op partnerpensioen is samengesteld, zonder ook te weten hoe het ouderdompensioen is opgebouwd.

Geen voorschrift voor Anw-hiaatverzekering

Opmerkelijk is dat in de Pensioenwet geen enkel voorschrift is opgenomen over een Anw-hiaatverzekering of overbruggingspensioen. Hoewel de wetgever de toegang tot nabestaandenpensioen in de eerste pijler met strenge voorwaarden heeft beperkt tot een kleine groep, maar tegelijkertijd de Anw wel als bodem voor het aanvullende nabestaandenpensioen ziet, ontbreekt een voorschrift dat mensen op zijn minst de keuze biedt om zich op vrijwillige basis te verzekeren van een bodem van voldoende

omvang voor hun nabestaanden. Waar de pensioenuitvoerder deze mogelijkheid niet biedt, zijn mensen hiervoor aangewezen op de derde pijler en hun eigen notie dat zij op dit vlak wellicht iets moeten regelen. De overheid heeft hiermee de verantwoordelijkheid voor aanvulling van het nabestaandenpensioen vanwege het ontbreken van een Anw-uitkering neergelegd bij de sociale partners, ofwel werkgevers en werknemers die hier in Cao's afspraken over maken. Zij hebben immers de vrijheid om al dan niet een overbruggingspensioen, standaard dan wel op vrijwillige basis, op te nemen in hun regelingen. Verder regelt de overheid wel de uitruil tussen ouderdomspensioen en partnerpensioen en het behoud van de aanspraak op partnerpensioen in bepaalde situaties, maar niet van de aanspraak die vanuit een overbruggingspensioen of Anw-hiaatverzekering is ontstaan. Ook dit laat de overheid aan de pensioenuitvoerders over. Het gevolg kan zijn dat in bepaalde situaties de aanspraak op partnerpensioen wel blijft bestaan, maar de bodem daaronder is weggefallen.

Dekkingsrisico's door kleine verplichtstelling

Hoewel de kleine verplichtstelling positief uitvalt als het om ouderdomspensioen gaat, is dit voor nabestaandenpensioen veel minder het geval: daar zorgt de kleine verplichtstelling juist voor allerlei risico's die leiden tot een verminderde dekking en beperkt deze de keuzevrijheid en eigen verantwoordelijkheid van mensen. Zij zijn tenslotte afhankelijk van wat de pensioenuitvoerder waarbij zij verplicht deelnemer zijn hen biedt. Daarnaast kunnen persoonlijke gebeurtenissen ingrijpende gevolgen hebben voor de aanspraak op nabestaandenpensioen. De wetgever speelt met nieuwe wet- en regelgeving in op risico's voor deelnemers die ontstaan door wijzigingen van reglementen. Op hun beurt passen pensioenuitvoerders hun reglementen aan op wijzigingen in de wet- en regelgeving. Dit maakt het voor deelnemers, moeilijk en tijdrovend om een beeld te krijgen van hoe zij verzekerd zijn en welke aanspraak op nabestaandenpensioen daar tegenover staat. In combinatie met de beperkte interesse in het onderwerp, die waarschijnlijk ook gevoed wordt door de steeds veranderende reglementen, maakt dit het voor deelnemers lastig om te weten dat en welke keuzes ze kunnen maken, laat staan om hierin een afgewogen beslissing te nemen.

De vraag is of de kleine verplichtstelling niet leidt tot een nodeloze complexiteit van de dekking van het nabestaandenrisico en of het alleen om die reden al niet te overwegen zou zijn om het nabestaandenpensioen uit de tweede pijler te lichten en volledig onder te brengen in de derde pijler. Een alternatief is om in de wetgeving als extra keuzemogelijkheid op te leggen dat deelnemers de mogelijkheid krijgen een lagere premie voor hun pensioenregeling te betalen als zij afzien van een verzekering voor nabestaandenpensioen in de tweede pijler. Het geldt dat zij daarmee besparen kunnen zij dan naar eigen inzicht inzetten voor een aanvullende dekking van het overlijdensrisico in de private derde pijler. Dit zou recht doen aan de eigen verantwoordelijkheid van mensen. De overheid zou dan moeten voorzien in een mogelijkheid voor iedereen om voor een voldoende bodem in het nabestaandenpensioen te zorgen.

Derde pijler duur en moeilijk toegankelijk

Het gebruik van private voorzieningen is niet massaal. Het ontbreken van kennis over het eventuele nut en noodzaak van het afsluiten van levensverzekeringen en dergelijke aanvullende producten speelt daarin ongetwijfeld een rol. Verder kan meespelen dat deze producten relatief duur zijn, vanwege de hoge (beheer)kosten die verzekeraars in

rekening brengen. De administratiekosten als percentage van de ingelegde premies variëren sterk bij de verschillende verzekeraars. Van 37,9% voor levensverzekeraars met een belegd vermogen tot 10 miljoen euro, tot 12,4% als het belegd vermogen meer dan 10 miljard euro bedraagt. Bij pensioenfondsen komen deze percentages uit op respectievelijk 11,9% en 3,5%. In een overweging om de private pijler meer gewicht toe te kennen op het terrein van nabestaandenpensioenen, is het onvermijdelijk om dit kostenaspect mee te nemen en daarin verbeteringen te zoeken. Om in ieder geval een bodem te kunnen garanderen, zou de versoering van de AWW richting de Anw nog eens aan nader onderzoek moeten worden onderworpen.

Literatuur

Aalbers, B., G. Dietvorst, E. De Gier, L. Janssens, L. Kok en L. Putman, *De waarde van solidariteit, Spanning in de tweede pijler van het pensioengebouw*, SISWO Cahiers Sociale Wetenschappen en Beleid, 2004

Berdowski, Z., Stroeker, N.E. en C. van der Werf, *Evaluatie artikel 2b Pensioen- en spaarfondsenwet, Uitrustmogelijkheden van het nabestaandenpensioen*, Eindrapport, projectnummer B3331, Research voor Beleid, Zoetermeer, maart 2008

Bikker, J.A. en J. de Dreu, *Uitvoeringskosten van pensioenverstrekkers*, in: S.G. van der Lecq en O.W. Steenbeek (red.), *Kosten en baten van collectieve pensioensystemen*, Kluwer, 2006, p. 69-94

Commissie Arbeidsparticipatie, *Naar een toekomst die werkt, Hoofdpijnen Advies*, juni 2008

DNB, *Het partnerpensioen is niet langer vanzelfsprekend*, in: Statistisch Bulletin, september 2006a

DNB, *Levensverzekeraar stille kracht in tweede pijler pensioenstelsel*, in: Statistisch Bulletin, december 2006b

Dietvorst, G.J.B. (ed), J. Dilling (ed), L.G.M. Stevens (ed), *Pensioengids 2008, Vraagbaak voor pensioenen*, Kluwer, Deventer, 2008

Els van, P.J.A., M.C.J. van Rooij en M.E.J. Schuit, *Nut en noodzaak van verplicht pensioensparen*, in: S.G. van der Lecq en O.W. Steenbeek (red.), *Kosten en baten van collectieve pensioensystemen*, Kluwer, 2006, p. 191-220

Gfk, *Life event: Een nieuwe baan*, juni 2008

Jonge, J.J. de, *Samenwonenden en het overlijdensrisico*, Sociale Verzekeringsbank, Amstelveen, oktober 2008

SER, *Op weg naar pensioenbewust zijn, de bevindingen van het debat Pensioenbewustzijn*, Den Haag, januari 2008

Stichting van de Arbeid, *Nabestaanden- en arbeidsongeschiktheidspensioenen*, brief aan de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, kenmerk, AV/PB/2006/90283, 28 juni 2007

SVB, *Anw streeft AWW voorbij*, Kwartaalbericht AOW, Anw en AKW 1^e kwartaal 2005, BCU05/167, Sociale Verzekeringsbank, Amstelveen, juni 2005

Tilborg, W.M.H.A. van (red.), *Pensioencompendium 1, 2007, Bedrijfstak-, beroeps- en ondernemingspensioenfondsen*, Kluwer, Deventer, 2007

Vegt-Grootkerk, mr. V.S. van der en dr. G.R. Boshuizen, *Pensioen- en
Sparfondsenwet*, ed. Schuurmans en Jordens, Nederlandse Staatswetten, Kluwer,
Deventer, 1996

Geraadpleegde pensioenreglementen

Reglement Pensioenfonds Horeca & Catering, 1 januari 2008,
<http://www.phenc.nl/phc/download/shared/Reglement%202008.pdf>

Pensioenfonds Zorg en Welzijn, Statuten en reglementen 2008,
http://www.pfzw.nl/Images/Pensioenreglement%202008-mei%202008_tcm20-129189.pdf

Pensioenreglement Stichting Pensioenfonds ABP, 01-01-2008, <http://www.abp.nl/abp>

Stichting Pensioenfonds Shell, *Uw pensioen bij Shell*, Reglement V, 1 juli 2008,
http://www.shell.com/static/pensioenfonds-nl/downloads/brochures/nl/reglement_v_jul08_web.pdf

Pensioenreglement Bouwnijverheid van de Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Bouwnijverheid, 13-9-2007,
<http://www.bouwpensioen.nl/BPFbouw/Reglement1/reglement%20pensioenregeling.aspx>

Stichting Pensioenfonds Akzo Nobel, Pensioenreglement 2008,
http://www2.akzonobel.nl/pensioenfonds/misc/downloadable_detail.asp?id=BoOMmX3z9BI%3D&type=1

Stichting Pensioenfonds Openbare Apothekers, Stichting Pensioenfonds Openbare Apothekers, <http://www.spoa.nl/lib/pdf/Reglementen/reglement2000.pdf>

Pensioenreglement Stichting Pensioenfonds Medewerkers Apotheken,
http://www.pma-pensioenen.nl/data/download/Pensioenreglement_vanaf_1950_december_2007.pdf

Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Groenten- en Fruitverwerkende Industrie, Pensioenreglement 55-minners, december 2007,
http://www.groentefruitpensioen.nl/filelibrary/gfwerknemerna50/862%20-%20pensioenreglement%20_55-min_.pdf

Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor het Schoonmaak- en Glazenwassersbedrijf, *Uw pensioenregeling*, maart 2008,
http://www.pensioenschoonmaak.nl/Images/71185%20032008%20Uw%20pensioenregeling%20%20Schoonmaak_tcm51-129791.pdf

Pensioenreglement 2007, Stichting Pensioenfonds Medisch Specialisten, versie 2008

Lijst van afkortingen

AFM	Autoriteit Financiële Markten
Anw	Algemene nabestaandenwet
AOW	Algemeen Ouderdomspensioen
AWW	Algemene Weduwen- en Wezenwet
CAO	Collectieve Arbeidsovereenkomst
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
DNB	De Nederlandsche Bank
FVP	Stichting Financiering Voortzetting Pensioenverzekering
OP	Ouderdomspensioen
PP	Partnerpensioen
PSW	Pensioen- en Spaarfondsenwet
PW	Pensioenwet
SER	Sociaal Economische Raad
STAR	Stichting van de Arbeid
SVB	Sociale Verzekeringsbank
SZW	Sociale Zaken en Werkgelegenheid
VPL	VUT, Prepensioen en Levensloop
VUT	Vervroegde uittreding
WW	Werkloosheidswet
WRR	Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid